

Roma Bončkutė

Klaipėdos universitetas

Simono Stanevičiaus knygelės *Historyia szwenta* (1823) vertimo ypatumai

ĮVADAS. Iki šiol daugiausia tiriami senųjų (XVI–XVII amžiaus) tekstų lietuviški vertimai. XIX amžiaus pirmoje pusėje, kaip ir anksčiau, vertimai daugeliui kūrėjų buvo kūrybinio darbo pradžiamokslis. XVI–XVIII amžiuje rašomąją kalbą labiausiai formavo Biblijos, katekizmo, giesmių ir kitų religinių tekstų vertimai.

Simono Stanevičiaus 1823 metais išleista *Historyia szwenta*¹ (toliau – *HS*) yra pirmoji mus pasiekusi Didžiojoje Lietuvoje spausdinta knygelė², kurioje skaitytojui trumpai pateikiama Šventoji istorija, t. y. Senojo Testamento santrauka. Katalikiškoje tradicijoje Biblija nebuvo plačiosios visuomenės skaitymo ir interpretavimo objektas. XVIII amžiaus pabaigoje Kiprijonas Lukauskas rašė: „Skaytima Raszta Szwynta, dabartel insidawima disputon su Heretikays swietiszkims Zmoniams, ipaciey nemokitiems Uzgina Baznicia Diewa yr priderunciey nes priderunciausey [...]. Isz tos priezasties Baznicia Szwynta, kayp Szwyntay, teyp suapweyzdu uzsaka wałnascios, norint gierims Katalikams, skaytima Biblios, tay ira Raszta Szwynta, tiems tiktay dałeydzia, kurie nuog Wiresnibes Dwasiszkos pazinty bus ing tay

1 [Simonas Stanevičius.] HISTORYIA SZWENTA YSZ ŁOTINYSZKA LIŻUWIA PARDIETA ANT ŻEMAYTYSZKA. PAR SYMONA STANEWICZE ŻEMAYTY. [...] WYLNIUJE. Drukarnioy ant uliczias Sta Jona po N. 431. Metuose Chrystaus 1823 (VUB sign.: L_R 14, L_R 1174; LLTIB sign.: 2006).

2 Pirmoji vaikams skirta Biblijos santrauka buvo Kazimiero Vizgirdos (1788–1861) parengta ir 1823 metais išleista *Bibliie diel wayku Lenkisz kay yr Letuwisz kay* [...]

Wilniuy. Lietuvos bibliografijoje teigiama, kad Vaclovas Biržiška, aprašydamas šią knygą, rėmėsi buvusiu Lietuvių mokslo draugijos bibliotekos defektiniu, be antraštinio lapo, egzemplioriumi. Knygelėje buvę 27 paveikslėliai, jos formatas – kišeninis (32°). Ji dingusi. Taip pat nurodoma, kad buvo versta iš prancūzų kalbos. Žr. *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, 1. 1547–1861*, Vilnius: Mintis, 1969, 454.

patogies paderuncieys yr muntays“³. Kita vertus, nuo 1599 iki 1816 metų Didžioji Lietuva, kuriai užteko vien Evangelijų tekstų, lietuviškai Senojo Testamento fragmentus dažniausiai išgirsdavo atpasakojamus bažnyčiose per pamokslus. Tačiau Biblijos pažinimo stygius buvo juntamas. Antai Lukauskas pripažino, kad „Historia labay grazi yr unt Zinoima kiekvienam reykalinga. Ape Sutwierima Dungaus yr Ziames Jr wisu kitu dayktu, Kurie waysos unt Swieta [...]“ (Lukauskas 1996, 378). Jis parengė, kaip pats sako, mažą knygelę, kuri buvo dalies Pradžios knygos santrauka ir ilgą laiką liko nespausdinta (Lukauskas 1996, 378).

XIX amžiaus pradžioje Didžiojoje Lietuvoje požiūris į religinį švietimą ir į pačius tekstus ėmė keistis. Tai lėmė tarp kunigų kilusi dvasinio atsinaujinimo banga, sustiprėjusi apaštališkoji dvasia (prisimintini Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos pamokslai), kurią skatino švietėjiškos idėjos, Biblijos draugijos veikla, 1816 metų *Naujas įstatymas* bei Mažosios Lietuvos religiniai raštai ir Vilniaus Vyriausiosios seminarijos auklėtinių naujesnis požiūris į Bažnyčią.

Stanevičius, veikiamas modernių to meto rašomosios kalbos ugdymo idėjų, kaip ir daugelis kitų XIX amžiaus pirmos pusės kultūrininkų, siekė parūpinti kuo daugiau lietuviškų tekstų, tarp jų ir religinių. 1829 metais išleistoje knygelėje *Trumpas pamokimas kalbos lituwyszkos arba Žemaytyszkos* jis rašė, kad nereikia stebėtis, jog lietuviški raštai neprilygsta Karaliaučiuje, Klaipėdoje, Tilžėje spausdintiems lietuviškiems raštams, nes „mumus rōdos jōg be jōkia pasyrūpynyma gana giaray lituwyszka kalba mokiēty gālyme, yr jōg niekas mōkitas negāl atsyraсты kursay lituwyszkus rasztus skaytīty yr anus peykty arba gyjrty prasymānītu; rāszome taygy taysp kayp mōkame, ūdant tykt nu awiū sawa, asey kuriū yszgānima rūpynamies, suprantamy būtumem“⁴.

Stanevičiaus lotyniškos epitomės⁵ vertimas buvo vienas iš pirmųjų spausdintų prozos tekstų, kuris atitiko to meto literatūros poreikį – išsiveržti iš dominuojančių poezijos formų ir sukurti didesnės apimties prozos tekstą. Poreikis rašyti epinius kūrinius, tautos istorijas ypač išryškėjo po Napoleono karų. Antai 1822 metais datuojama pirmoji Simono Daukanto istorija. Pagrindinė to meto rašomosios kalbos idėja – kalbą ugdyti remiantis šnekamąja liaudies kalba, o ne esą dirbtine religinių raštų kalba – geriau galėjo būti įgyvendinta prozos tekstuose, nes jų nevaržė klasikinės poetikos nuostatos. Tačiau originalių lietuviškų prozos tekstų stygius bus skatinęs kūrėjus pradėti nuo vertimų.

Vilniaus universiteto auklėtiniai nemažai vertė iš lotynų į lenkų kalbą. Vėliau, kilus lituanistiniam sąjūdžiui, pradėjo rasti ir lietuviškų vertimų. Vienas iš pirmųjų tokių mėginimų ir buvo Stanevičiaus *HS*. Taigi XIX amžiaus pirmoje pusėje į

3 Kiprijonas Lukauskas, *Pamokslai*, parengė Juozas Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 46.

4 Simonas Stanevičius, *Raštai*, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga, 1967, 443–444.

5 Epitomė – didelio veikalo sutrumpinimas, gr. ἐπιτέμνω – ‘nukirsti’, ‘nupjauti’, ‘sutrumpinti’; ἡ ἐπιτομή ‘nupjovimas’, ‘sutrumpinimas’; lot. *compendium* ‘santrauka’.

lietuvių kalbą buvo verčiama ne tik iš naujųjų kalbų (lenkų, prancūzų, vokiečių, rusų), bet ir iš lotynų.

Žinomi trys 1823 metais išleistos *HS* egzemplioriai, saugomi Vilniaus universiteto bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekose, be to, vertimas prieinamas ir iš 1967 metų Stanevičiaus raštuose pateiktos faksimilės (Stanevičius 1967, 329–411). *HS* faksimilės komentarai (Stanevičius 1967, 622–644) buvo parašyti remiantis Daukanto 1838 metais išleista *Epitome Historiae Sacrae*⁶. Tačiau Daukanto knygelė juk išėjo gerokai vėliau, o ir jos teksto struktūra kitokia negu Stanevičiaus. Taigi **vienas iš straipsnio tikslų – nustatyti Stanevičiaus vertimo šaltinį.**

Nepavyko rasti jokių XIX amžiaus atsiliepimų, kurie leistų suprasti, kaip ši nedidelė 83 puslapių *in octavo* knygelė buvo vertinama. Liudvikas Jucevičius, rašydamas apie Stanevičiaus darbus, *HS* pavadino veikalu, t. y. neakcentavo siauros mokyklinės vertimo paskirties⁷. XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje literatūros istorikų žvilgsnis buvo nukreiptas daugiausia į originaliąją literatūrą kūrybą. Bet ir šio amžiaus pradžioje Biblijos vertimo tyrimams skirtame Adomo Jakšto darbe *HS* nepaminėta⁸. Sovietiniais metais, kaip žinome, religinio turinio tekstams dėl peršamo ateizmo skirti daugiau dėmesio buvo neįmanoma.

Veikiausiai dėl įtakingos Jurgio Lebedžio nuomonės, jog knygelė, matyt, skiriama mokiniams (turintiems epitomę versti iš lotynų kalbos į gimtąją)⁹, šis veikalas ne itin domino mūsų dienų Stanevičiaus kūrybos tyrėjus. Liko beveik neįvertintas *HS* turinio naujumas – juk tai pirmasis lietuviškas Biblijos santraukos leidimas. Antai Dalia Čiočytė studijoje *Biblija lietuvių literatūroje*¹⁰ neužsiminė, jog *HS* buvo pirmas mėginimas pateikti skaitytojui katalikui sutrumpintą Senąjį Testamentą.

Lebedys *HS* laikė Charles'o François L'homond'o *Epitome Historiae Sacrae* vertimu, kurį, jo manymu, Stanevičius skyrė mokiniams padėti mokytis lotynų kalbos (Lebedys 1957, 164) (nors knygelėje tik 12 lotyniškų žodžių, pateiktų išnašose, o pridėtas žodynėlis yra lietuvių–lenkų kalbų, žr. p. 73–83). *HS* vertimo pobūdį Lebedys įvertino labai trumpai, pabrėždamas esmingiausius vertimo momentus: „**vertimas rūpestingas, gana sklandus ir lengvas**“ (Lebedys 1957, 164). Vėliau Stanevičiaus raštų įvadiniame straipsnyje „S. Stanevičius ir jo palikimas“ *HS* vertimui aptarti skirta daugiau sakinių: „S. Stanevičius išvertė 'Istoriją šventą' gana rūpestingai, sklandžiai, palyginti lengva ir gyva kalba, ieškodamas lietuviškų atitikmenų, vengdamas skolinių, svetimų konstrukcijų (nors jų neišvengė). Jis **stengėsi nežinomus dalykus nusakyti žinomais, suprantamais**“¹¹.

6 [Simonas Daukantas,] EPITOME. HISTORIAE SACRAE, Petropilie, 1838.

7 Liudvikas Jucevičius, *Mokyti žemaičiai*, Vilnius: Vaga, 1975, 154.

8 Adomas Jakštas, *Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus*, Kaunas: Akcinė „Žaibo“ bendrovės spaustuė, 1933.

9 Jurgis Lebedys, *Simonas Stanevičius*, Vilnius: Vaga, 1957, 164.

10 Dalia Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

11 Jurgis Lebedys, „S. Stanevičius ir jo palikimas“, Stanevičius 1967, 21.

Kad vertimas taptų originalo pakaitalu, vertėjui reikia sutapatinti vertimą su originalu funkcinio, struktūros ir turinio atžvilgiu¹². Tačiau Stanevičius *HS* antraštėje nenurodė, kas parengė originalą: *Historia szwenta ysz lotynyszka lizuwia pardieta ant zemaytyszka. Par Symona Stanewicze zemayty; be to, jis neakcentavo knygelės pobūdžio, t. y. nenurodė, jog tai epitomė. Tad kitas šio straipsnio tikslas – nustatyti, kaip versta, kas adresatas.*

Kadangi „vertimas platesne prasme – kalbinė veikla, kurios tikslas pakeisti kalbinę kūrinio struktūrą“¹³, Stanevičiaus *HS* vertimo analizei pasirinktas lingvistinės vertimo teorijos gretinamasis metodas. Jis aptartas Leonido Barchudarovo veikale *Kalba ir vertimas* bei kitų mokslininkų darbuose¹⁴. Barchudarovas, kaip ir kiti mokslininkai, vertimą laiko sudėtinga žmogaus veiklos rūšimi ir nagrinėja jį kaip komunikacijos procesą, kuriame dalyvauja tikrovė, autorius ir priėmėjas. Jis sako, kad vertimo procese svarbiausia yra ne kalba kaip abstraktus objektas, bet pats tekstas kaip konkretus kalbinis kūrinys, kuris susideda iš kalbinės medžiagos, tačiau ja neapsiriboja (Бархударов 1975, 15). Taigi tekstas taip pat nėra tik lingvistinis darinys, t. y. abstrakčių kalbos vienetų suma. Jį sudaro ne tik (kalbos) forma, bet ir tema (tai, kas norima pranešti), pavaizduota situacija, dalyviai (adresantas ir adresatas) (Бархударов 1975, 31). Taigi tiek verčiant, tiek vertimą analizuojant, svarbu atsižvelgti į ekstralingvistinius faktorius.

Semiotika skiria trejopus ženklų santykius: referentinius, pragmatinius, sintaktinius. Todėl lingvistinė vertimo teorija ir nagrinėja, ar verčiant visos šios trys reikšmės yra išlaikomos. Straipsnyje labiausiai analizuota *HS* vertimo leksika, kuriai, kaip žinoma, XIX amžiaus pirmoje pusėje buvo skiriama itin daug dėmesio. Analizuojant vertimą, pirmiausia aptariami semantiniai išversto teksto pakitimai, o po to – raiškos plano transformacija.

1. *HS* ŠALTINIAI. Lyginant Stanevičiaus 1823 metais išleistą *HS* su straipsnio autorei prieinamais *Epitome Historiae Sacrae* lotyniškais leidimais, kurių XIX amžiuje iki 1823 metų vien Lietuvoje pasirodė bent trys, būtų galima mėginti nustatyti Stanevičiaus vertimo šaltinį.

HS originalo parengėjo pavardę nurodė Vaclovas Biržiška¹⁵. Profesorius Charles'o François'o L'homond'o (De L'homond, Le Homond, 1727–1794) XVIII amžiaus pabaigoje parengta chrestomatija lotynų kalbos besimokantiems jaunuoliams

12 Вилен Комиссаров, *Теория перевода (лингвистические аспекты)*, Москва: Высшая школа, 1990, 43.

13 Kazimieras Ambrasas-Sasnavas, *Vertimo tyrinėjimai*, Vilnius: Mokslas, 1984, 5.

14 Леонид Бархударов, *Язык и перевод*, Москва, 1975. Taip pat: Вилен Комиссаров, *Лингвистика перевода*,

Москва: Международные отношения, 1980; Комиссаров 1990; Александр Швейцер, *Перевод и лингвистика*, Москва: Воениздат, 1988.

15 Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas 3. XIX amžius*, Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1965, 58.

Epitome Historiae Sacrae buvo labai populiarai, tad Stanevičius šią Biblijos santrauką pasirinko neatsitiktinai. Chrestomatijos parengėjas buvo žymus humanistas, kalbininkas ir pedagogas. Jo darbai domėtasi ir Prancūzijoje, ir kituose kraštuose. Be *Epitome Historiae Sacrae*, labai populiarūs ir daug kartų leisti jo *Doctrine chrétienne*, *Grammaire française*, *Elemens de la grammaire latine*, *De viris illustribus urbis Romae*, *Histoire abrégée de la religion avant la venue de Jésus Christus*. L'homond'o darbai XIX amžiuje Lietuvoje buvo žinomi, perleidžiami¹⁶, kai kurie verčiami į lenkų kalbą¹⁷, o lotyniška *Epitome Historiae Sacrae* buvo leidžiama su išverstais prancūziškų skyrelių pavadinimais į lenkų, rusų ar lietuvių (žr. [Daukantas] 1838) kalbą ir pridėjus atitinkamus žodynėlius.

Tekstų santraukų rengimo tradicijos siejamos su graikų istoriografijos epitomėmis. IV amžiuje prieš Kristų graikas Teopompas (gim. Chijo saloje ~ 376 m. pr. Kr.) sutrumpino Herodoto istoriją. Romoje pirmąją santrauką – Polibijo iš Megalopolio veikalo epitomę – I amžiuje prieš Kristų parengė Markas Junijus Brutus (84–42 m. pr. Kr.). Dėl trumpinimo atsisakytų ekskursų, plačių išaiškinimų, psichologinio detalizavimo, argumentavimo, įvairuojančių trumpinimo nuostatų dažnai tokie sukspektuoti mažos apimties tekstai buvo nesuprantami ir negalėjo atstoti originalo. Kartais santraukas rengdavo pats autorius. Vėliau imta trumpinti ne tik istorijos veikalus, bet ir komedijas, tragedijas, Bibliją, Sinodų kanonus ir pan. Palestinoje dar iki krikščionybės judėjai mokydavo savo berniukus skaityti Šventąjį Raštą, rašyti, ši tradicija vėliau virto plačiai mokyklose taikoma praktika jaunuomenei iš mažens diegti tikėjimo tiesas. Taigi Biblijos istorijų santraukos sietinos ir su judėjų didaktika. Antai, plintant krikščionybei, populiarios buvo iš antikos autorių išrinktų citatų, liudijančių krikščionių darbus, epitomės (pvz., *D. Haymonis Halber- / statten- sis, / historiae / sacrae epitome, / Sive De Christianarum rerum memoria / libri decem*¹⁸).

Sutrumpinti tekstai daugiausia atstodavę mokyklinius vadovėlius. Švietimo epochoje dėl religinio indiferentiškumo į Biblijos tekstą žvelgiama iš didaktinių pozicijų. Biblijos santraukos tuomet buvo labiau skiriamos mokyti ne krikščioniškojo tikėjimo, bet lotynų kalbos ar tiesiog gyvenimiškos išminties.

16 Pvz., [Charles François L'homond,] ÉLÉMENTS DE LA GRAMMAIRE FRANÇAISE, PAR LHOMOND, Professeur-émérite en L'université de Paris. à VILNA, CHEZ Joseph Zawadzki. 1827.

17 Žr. [Charles François L'homond,] RYS KRÓTKI HISTORYI ŚWIĘTEJ L'OMONDA [...] PRZEZ JÓZEFA ŻUCHOWSKIEGO Magistra nauk wyzwolonych, Profesora historyi w szkole Zamojskiej, W WARSZAWIE W DRUKARNI KOM. RZĄD. WYZ. REL. IO. PUBL. 1830; NAUKA CHRZESCIJANŃSKA PODZIELONA NA CZYTANIA DUCHOW-

NE, [...] przez X. L'Homond [...] w WARSZAWIE, NAKŁADEM I DRUKIEM ZAWADZKIEGO I WĘCKIEGO, UPRZYWILEJOWANYCH DRUKARZY I XIĘGARZY DWORU KRÓLESTWA POLSKIEGO, 1826.

18 D. HAYMONIS HALBER- / STATTE- SIS, / HISTORIAE / SACRAE EPITOME, / Sive De Christianarum rerum memoria / libri decem. / [...] COLONIAE Apud Antonium Hierat, Anno M. DC. Dėkoju Gitanai Bergner už šios knygelės kopijas.

Panašaus pobūdžio knygelė buvo L'homond'o *Epitome Historiae Sacrae*. 1810 metų trylikto knygelės leidimo pratarmėje aiškinama, kad sumanymas parengti epitomę kilo iš noro padėti pradedantiems mokytis lotynų kalbos¹⁹. Akivaizdu, jog autorius buvo veikiamas švietėjiškų idėjų, nes jis nepabrėžė knygelės religinės pakraipos, nekėlė religinio ugdymo tikslų. Pratarmėje nurodoma, esą Šventoji istorija pasirinkta todėl, kad joje yra daug džiaugsmą teikiančių pasakojimų, kurie nuskaidrina dvasią („à éclairer leur esprit“), gerais pavyzdžiais auklėja jaunuomenę („à former leur cœur par les exemples“). Taip pat aptariama, kokiais principais tekstas parengtas. L'homond'as rašo, kad norėjo palengvinti lotynų kalbos mokymąsi nepakenkdamas lotynų kalbos taisyklingumui. Todėl parengėjas sutrumpino pasakojimus, pats atrinko frazes, vengė sudėtingų formuluočių. L'homond'as iš pradžių keitė lotynišką žodžių tvarką prancūziška. Paskui vėl grįžo prie lotyniškos žodžių tvarkos. Pasak parengėjo, mokytis lotynų kalbos siekta pamažu sunkinant tekstą. Pažymima, kad rengiant šią knygą daug konsultuotasi su kolegomis.

Knygelėje yra 210 skyrelių, kurių pavadinimai prancūziški; pridėtas tekste esančių žodžių lotynų–prancūzų kalbų žodynelis, kuriame prancūziški žodžiai pateikti tik tame tekste pavartotomis reikšmėmis.

Lietuvoje L'homond'o epitomė buvo išleista 1809, 1811, 1821, 1857 metais. Visų šių leidimų parengėju nurodomas Vilniaus universiteto studentas Liudvikas Sobolevskis (1791–1830)²⁰. Anot Frolovo, 1811 metais Sobolevskis, dar universiteto studentas, Vilniaus leidėjo Juozapo Zavadztkio prašymu spaudai parengė plačiai pargarsėjusią chrestomatiją ir sudarė žodynelį (Фролов 1961, 163). Vilniuje, MA bib-

19 [Charles François L'homond,] „Avertissement“, EPITOME HISTORIÆ SACRÆ, AD USUM TYRONUM LINGUÆ LATINÆ. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore emerito. NOVA EDITIO; Cui accessit dictionarium latino – gallicum. PARISIIS, EDITIO STEREOTYPA HERHAN. EX TYPOGRAPHIA FRATRUM MAME, Via (Pot-de-Fer.) 1810. Dėkoju Dangirutei Damulytei-Vonheim ir Stefi Bollin už knygelės kopijas.

20 Liudvikas Sobolevskis gimė Vilniuje. Buvo mylimas Ernesto Gotfriedo Grodeko mokinytis. 1808 metais įstojo į VU ir įtrauktas į mokytojų seminarijos studentų sąrašus. 1810–1811 metais lankė Grodeko seminarą, 1811-aisiais baigė universitetą (filosofijos magistras). Poliglotas: mokėjo prancūzų, vokiečių, anglų, ispanų, portugalų, graikų, lotynų kalbas. Mokytojavo Vilniuje, Kaune, Baltstogėje. 1817-aisiais Grodekas parūpino stipendiją studijoms užsienyje. Paryžiuje Sobolevskis dirbo su Julijaus

rankraščiais. Jis parengė lotyniškų chrestomatijų, išvertė į lenkų kalbą Cicerono *Oratorių*, suredagavo ir išleido Eutropijaus Romos istorijos epitomę ir kt.; žr. Jan Oko, *Seminarium filologiczne Godfryda Ernesta Grodka*, Wilno: Nakładem towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie z zasiłku ministerstwa wyznań relig. i ośw. Publicznego skład główny w księgarni Św. Wojciecha w Wilnie, 1933, 60–67; Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)* 3, Kraków: Druk W.L. Anczyca i Spółki, 1899–1900, 333–337. 1819–1822 VU dėstė lotynų kalbą; žr. Ieva Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje*, Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1998, 99. E. Frolovas nurodo 1819–1821 metus: E. Фролов, *Вильнюсская школа классической филологии начала XIX века в лице ее важнейших представителей старшего и младшего поколений*, Вильнюс, 1961, 179 (disertacija saugoma VUB RS, sign.: f. 76 – 287).

liotekoje, saugomi du antraštinių lapų neturintys leidimai, kuriuose ranka įrašyta 1809 metų leidimo data, o parengėjas nurodomas Sobolevskis²¹. Kitaip nei 1811 metų²², 1809-ųjų metų leidimas yra be žodynelio, su rusiškais skyrelių antraštėmis, vadinasi, 1809 ir 1811 metų leidimai nėra identiški.

Frolovas disertacijoje rašo, kad Sobolevskis pirmo savo leidimo metus nurodo 1809, o antro – 1821, bet nemini 1811 metų. Tyrėjas mano, jog iš tikrųjų Sobolevskis pirmą leidimą parengė 1811 metais, o antras tik buvo jo pakartojimas. Tačiau ir Karolis Estreicheris nurodo, jog Sobolevskis parengė knygeles ne tik 1811²³, bet ir 1809 metais²⁴. Frolovas mano, jog Estreicherio apsirikta (Фролов 1961, 163).

Tai, kad 1811 metų leidimą parengė Sobolevskis, nurodo Estreicheris ir Frolovas. Be to, Grodekas 1817-ųjų rašte rektoriui Janui Sniadeckiui dėl Sobolevskio stipendijos mokslams užsienyje rašė, kad prieš penkerius metus Sobolevskis suredagavo 1 ir 2 klasei skirtą lotynišką santrauką, kuri universitete buvo patvirtinta kaip lotynų kalbos pradžiamokslis²⁵.

Ar 1809 metais Vilniuje išėjęs leidinys be žodynelio taip pat galėjo būti studento Sobolevskio darbas, kol kas pasakyti sunku. Tikėtina, jog Sobolevskis 1809 metais galėjo parengti knygelę be žodynelio, t. y. iš esmės nieko nekeisti, tik iš prancūzų į rusų kalbą išversti skyrelių antraštes. 1810 metais pradėjęs lankyti Grodeko seminarą, remiamas mokytojo, galėjo jau kitam leidėjui, Zavadzkiui, 1811 metais pateikti solidesnį leidinį, t. y. su lotynų–lenkų kalbų žodyneliu.

Sobolevskio parengtas žodynelis²⁶ („Słownik wyrazów użytych w tej księdze“, p. 79–132) skiriasi nuo L’homond’o („Dictionnaire des mots employés dans ce livre“, Lhomond 1810, 1–91). Sobolevskis paliko tas pačias lotyniškas vokabulas, išvertė prancūziškus žodžius į lenkų kalbą, pakeitė ortografiją, pvz., „Aeneus, a, um, Miedziany“ 81 ← „Æneus, a, um, D’airain“ 7. Sobolevskis pateikia daugiau

21 [Charles François L’homond,] *Epitomae Historiae Sacrae ad usum tyronum linguae latinae* Auctore C. F. L’Homond in Universitate Parisiensi professore emerito wydania Ludwika Sobolewskiego, Wilnae, 1809, MAB, sign.: L-19/1413; 352358.

22 [Charles François L’homond,] *EPITOME HISTORIAE SACRAE, AD USUM TYRONUM LINGVAE LATINAE*. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore emerito. NOVA EDITIO; Cui accessit dictionarium latino polonicum. VILNAE ET VARSOVIAE TYPIS ET IMPENSIS JOSEPHI ZAWADZKI TYPOGRAPHI. 1811.

23 [Karol Estreicher,] *Bibliografia Polska XIX stolecia 2(G-L)*, Kraków, czczionkami drukarni C. K. uniwersytetu Jagiellońskiego, pod zarządem Ignacego Stelcla, 1874, 594.

24 [Estreicher] 1874, 594: „Epitome historiae sacrae ad usum tironum linguae latinae, auctore in Universitate Parisiensi Professore emerito. (Wydanie Ludwika Sobolewskiego). Wilnae, 1809, w 12 a.“

25 Oko 1933, 63: „En outre, il a redigé pendant ces cinq ans, les Extraits latins pour la 1 et 2 Classe, que l’Université a adopté comm livre élémentaire.“

26 Beje, būtent šis Sobolevskio žodynelis buvo Daukanto 1837 metais parengtos epitomės žodynelio pagrindas. Tai jau yra pastebėjęs Giedrius Subačius, tik jis neminėjo lotyniško–lenkiško žodynelio parengėjo, neturėjo galimybės palyginti su prancūziškais leidimais; žr. Giedrius Subačius, „Simono Daukanto žodynai“, *LAIS 1. Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 1990, 20–31.

lenkiškų žodžių atitikmenų, negu buvo prancūziškų (pvz., „Accendo, is, di, sum, dere. Zapalam, roznieciam, pobudzam. *Accendere odium grave*. Wzbudzić, wzniecić, wielką nienawiść“ 79 ← „Accendo, is, di, sum, dere. Allumer *Oidium grave*. Allumer une haine furieuse“ 4). Kartais Sobolevskis neįtraukia lotyniško pavyzdžio iš teksto (pvz., „Bitumen, inis. n. Klej“ 85 ← „Bitumen, inis. n. Bitume, *terre visqueuse*“ 13). Be to, jis kaip atskiros vokabulos neiškėlė veiksmažodžių perfekto laiko ir dalyvių formų. Pavyzdžiui, vietoje L’homond’o atskirai iškeltų lotyniško žodžio *affigo* perfekto ir dalyvio formų („AFFIGO, is, xi, xum, gere. Attacher. AFFIXI, *prét. d’*Affligo. AFFIXUS, a, um. *participe d’*Affigo. Attaché“ 7), Sobolevskis pateikė tik veiksmažodį: „Affigo, is, xi, xum, gere. Przybijam, zawieszam“ 82.

Iš Zavadzkiio pratarmės aiškėja, kad leidėjas šiek tiek kitaip nei L’homond’as suvokė leidžiamos chrestomatijos privalumus. Jis rašė, jog L’homond’o knygelės sukelia vaikų smalsumą, susidomėjimą religija. Vadinasi, Zavadzkiis, skirtingai negu L’homond’as, nurodė ir religinę knygelės paskirtį. Tiesa, jis pridūrė, kad tekstas parengtas taip, jog jį mielai skaitytų bet kokio išpažinimo žmonės. Tad leidėjas epitomei kelia tradicinius uždavinius – skatinti jaunuomenę studijuoti Bibliją, kita vertus, atsižvelgdamas į to meto kontekstą, jaunuolių laisvamaniškumą ir filosofinę požiūrį į religiją, akcentavo pažintinį teksto aspektą.

Iš leidėjo pratarmės taip pat sužinome, jog XIX amžiuje epitomė buvo vertinama dėl lotynų kalbos. Pratarmėje sakoma, kad ši knygelė lengvai skaitoma, nes L’homond’o tikslas buvo palengvinti lotynų kalbos mokymą mokyklose, ir jis nesilaikė klasikinės lotynų kalbos stiliaus grynumo. Galima manyti, kad dėl to Stanevičiui vertėjo darbas atrodė būsiąs lengvesnis.

Kadangi pats Stanevičius nenurodė, iš kurio leidimo vertė, būtina palyginti visus prieinamus leidimus – 1809, 1811, 1821 metais Vilniuje ir 1810 metais Paryžiuje leistą 13-ąjį leidimą.

L’homond’o chrestomatija, kaip sakyta, buvo daug kartų leidžiama. Nepavyko gauti pirmojo XVIII amžiaus pabaigoje išėjusio leidimo. Kad pats L’homond’as labai rūpinosi epitomės kokybe, rodytų įrašas knygelėje *Elemens de la grammaire latine*²⁷, jog rengėjas neprisiima atsakomybės už be jo sutikimo išeisiančius leidimus. Tikėtina, kad prancūziški leidimai, tarp jų ir 13-asis, iš esmės neturėjo skirtis nuo pirmojo arba nuo visų ankstesniųjų ir vėliau išėjusiųjų.

Norėdama įsitikinti, kad Lietuvoje perleistos *Epitome Historiae Sacrae* yra tik originalo pakartojimas (išskyrus lenkiškas ar rusiškas skyrelių antraštes ir lotynų–lenkų kalbų žodynėlį), palyginau leidimus su 1810 metų 13-uoju epitomės leidimu.

1811 metų (ir 1821-ųjų, kuris yra tik 1811 metų pakartojimas) leidime Sobolevskis jungė skyrelius. Tad vietoj 210 skyrelių, kurie išlaikyti 1809 metų leidime, 1811-ųjų

27 [Charles François L’homond,] ELEMENS DE LA GRAMMAIRE LATINE, A L’USAGE DES COLLÈGES, PAR LE C. EN L’HOMOND, PROFESSEUR-ÉMÉRITE EN LA CI-DEVANT UNIVERSITÉ

DE PARIS. DOUZIÈME ÉDITION. [...] A PARIS, Chez COLAS, Libraire, Place Sorbonne, Numéro 412. ANNÉE X DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇOISE. 1802.

(ir 1821-ųjų) leidime yra 141 skyrelis, tačiau tokie patys skyrelių antraščių pavadinimai, pažodžiui išversti iš prancūzų kalbos į lenkų.

1810	1811
<i>Fin du déluge.</i> 14	§ 11. <i>Koniec potopu, Noe wychodzi z Arki.</i> 6
<i>Noé sort de l'Arche.</i> 15	
<i>Corruption du genre humain.</i> 15	§ 12. <i>Zepsucie rodzaju ludzkiego.</i> 7
<i>Vocation d'Abraham, an du monde</i> 2083. 16	§ 13. <i>Powołanie Abrahama roku świata 2083</i>
<i>Naissance d'Isaac.</i> 16	<i>urodzenie Jzaaka.</i> 6
<i>Abraham se prépare à immoler son fils.</i> 17	§ 14. <i>Abraham chce ofiarować swego syna.</i>
<i>Dieu arrête la main d'Abraham.</i> 17	<i>Wszemchnocny zatrzymuie rękę iego.</i> 8

Stanevičius, kaip matysime, versdamas teksto skyrelius dar labiau stambino. Galbūt Sobolevskio pradėtas skyrių jungimas Stanevičiui davė mintį sujungus skyrius padaryti tekstą kuo panašesnį į Biblijos. Be to, galima priminti, kad Lietuvoje buvo žinoma L'homond'o *Histoire abrégée de la religion avant la venue de Jesus-Christus*²⁸, t. y. Senojo Testamento santrauka prancūzų kalba.

Galima paminėti dar keletą pastebėtų skirtumų tarp prancūziško 1810 ir vilniečių 1809, 1811 bei 1821 metų leidimų. Ankstesnes Lietuvoje leistas epitomes lyginant su 1821 metų²⁹ leidimu, pastebėta, kad jų lotyniško teksto ortografija panašesnė į prancūziško leidimo. Pavyzdžiui, prancūziško leidimo lotyniškame tekste dėliojami diakritiniai ženklai, kurie yra ir 1811 Lietuvoje išleistoje knygelėje: *è limo terræ* 1811, 1 ← *è limo terræ* 1810, 9; *Ex eâ* 1811, 2 ← *Ex eâ* 1810, 10; *Postquàm* 1811, 5 ← *Postquam* 1810, 13, o 1821 metais jau rašoma be diakritikų: *e limo terrae* 1; *Ex ea* 2; *Postquam* 5. 1809 metų leidime daugiau žodžių rašoma iš didžiosios raidės, o prancūziškame leidime kai kur tose pozicijose yra mažoji (pvz.: *Propheta* 72, *Angelum* 3). Kai kur skiriasi skyrybos ženklai.

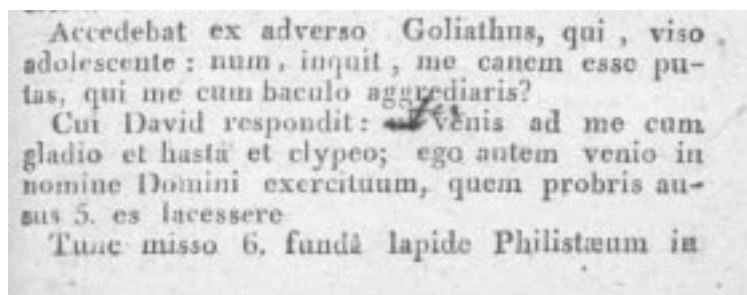
Palyginus 1811 ir 1821 metų leidimus, kurių struktūra kone identiška (ta pati leidėjo pratarmė, toks pats skyrelių skaičius, žodynėlis), pastebėta, kad pirmajame įsivėlusios klaidos vėliau buvo taisytos pagal prancūziškus leidimus. Pavyzdžiui,

1810	1811	1821
<i>perrexeris</i> 24	<i>perexeris</i> 16	<i>perrexeris</i> 14
<i>buccinæ</i> 51	<i>huccinæ</i> 39	<i>buccinae</i> 34

²⁸ [Charles François L'homond,] HISTOIRE ABRÉGÉE DE LA RELIGION [...] PAR LHOMOND, Auteur de la DOCTRINE CHRÉTIENNE [...] A LILLE Chez L. LEFORT, Imprimerie-Libraire, rue Esquermoise. 1814.

²⁹ [Charles François L'homond,] EPITOME HISTORIAE SACRAE, AD USUM TY-

RONUM LINGUAE LATINAE. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore emerito. Nova EDITIO Cui accessit dictionarium latino polonicum. VILNAE ET VARSOVIAE TYPIS ET IMPENSIS JOSEPHI ZAWADZKI TYPOGRAPHI. 1821.

1 pav. Charles François L'homond, *Epitome historiae sacrae*, 1811, 51: teksto fragmentas, kuriame vietoj *tu* klaidingai išspausdinta *ut*; ši klaidelė pastebėta skaitytojo – rašalu pataisyta į *tu*; VUB, sign.: K7 – 8/61

Tačiau kai kas liko ir neištaisyta, pavyzdžiui, 1810-ųjų leidime yra: *Ubi dies illuxit* 32, o 1811 ir 1821-ųjų – *Ubi illuxit* 23, 20. Šią vietą Stanevičius vertė *Kad iszausza* 18.

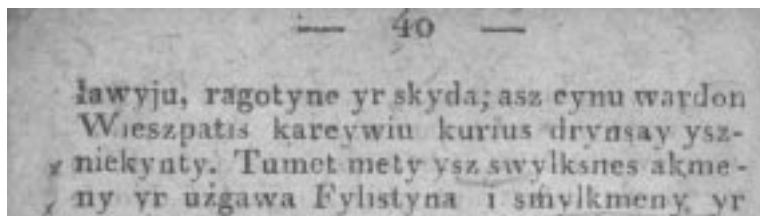
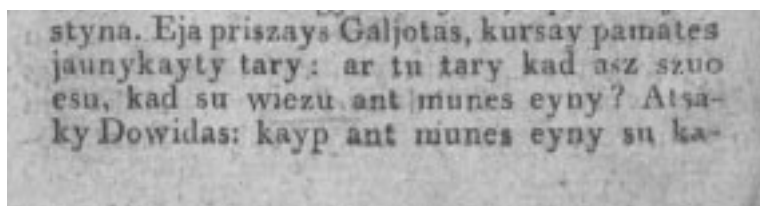
Tad 1811-ųjų ir 1821-ųjų leidimai skiriasi nedaug. Tačiau yra tam tikrų detalių, kurios paremtų mintį, jog Stanevičius vertė iš 1811 metų epitomės. Pavyzdžiui (plg. 1–2 pav.),

1811	1821	Stanevičiaus HS
<i>Cui David respondit: ut venis ad me cum gladio et hasta et clypeo; ego autem venio in nomine Domini exercituum, quem probris ausus es lacessere</i> 51	<i>Cui David respondit: tu venis ad me cum gladio et hasta et clypeo; ego autem venio in nomine Domini exercituum, quem probris ausus es lacessere</i> 45	<i>Atsaky Dowidas: kapp ant munes eyny su kalawyju, ragotyne yr skyda; asz eynu wardon Wieszpatis kareywiu kurius drynsay yszniekynty</i> 39–40

Atkreiptinas dėmesys, kad išlikusiame 1811 metų leidime ši vieta rašalu ištaisyta iš *ut* į *tu*, t. y. taip, kaip prancūziškame leidinyje (*tu venis* 1810, 67). Iš tiesų stilistiškai čia geriau skamba „tu ateini“.

Štai kitas pavyzdys, leidžiantis manyti, jog buvo versta iš 1811-ųjų leidinio:

1811	1821	Stanevičiaus HS
<i>Extimescebat iram fratris sui: et placeret animum ejus, praemisit ad eum nuncios, qui offerrent ei munera</i> 17	<i>Extimescebat iram fratris sui: et ut placeret animum ejus, praemisit ad eum nuncios, qui offerrent ei munera</i> 15	<i>Byjojos rustibes brola sawa: maldy jo szyrdy, siunty pas jo pasiuntynius kurie dawy jam dowanas</i> 14

2 pav. [Simonas Stanevičius.] *Historija szwenta*, 1823, 39–40:
teksto fragmentas, kurio žodis *kaip* atitinka būtent 1811 metų L'homond'o
epitomės *ut*, ir rodo, jog buvo versta iš šių metų leidimo;
VUB, sign.: L. 1174

Kaip matyti, 1811 metų leidime buvo padaryta klaida: praleistas jungtukas *ut* 'kad', išspausdinta tik *et*, o 1821 metų – ištaisyta į *et ut*. Kadangi Stanevičius išvertė ne šalutiniu tikslo aplinkybės sakiniu (žr. toliau apie vertimo pakeitimus), vėl tikėtina, kad jo šaltinis buvo 1811 metų leidimas.

Taigi *HS* vertimas lygintas su 1811 metų knygelės tekstu. Vis dėlto, net jei Stanevičiaus vertimo šaltinis ir nebuvo 1811 metų, akivaizdu, jog apimties, leksikos ir sintaksės požiūriu visi leidimai beveik identiški.

2. **SEMANTINIAI** *HS* VERTIMO ATITIKMENYS. Kaip minėta, ankstesnieji *HS* kalbos tyrėjai pabrėžė gerą teksto kalbą. Lietuviškame vertime Stanevičius paliko palyginti mažai lotynų kalbos pėdsakų. Be lotyniško Ovidijaus posakio antraštiniame lape³⁰, išnašose Stanevičius įrašė keletą lotyniškų žodžių (*Firmamentum* – rubežiu pasaulia 3; *anima* – dvasė 3; *Paradisus* – daržu žemės 4; *Arcus* – wayworikszty 7; *Ad cognatos* – gymynacziū 9; *Toga* – ruba 14; *Plaga* – wargynymays 28; *Tabernaculum* – pałapyne 30; *Tunica* – marszkynius 35; *Tabernaculum* – prybuwyma 36; *Lepa* – pyktszaszews 57; *Diadema* – waynyka 72), kurių pasirinkti lietuviški atitikmenys galbūt kėlė abejonių, ar buvo norima atkreipti skaitytojo dėmesį į patį vertimą.

³⁰ Stanevičius 1823: „Sive tamen Grai[c]ja scierit, sive ille Latina / Voce loqui; certe gratior hujus erit. *Ovidius*.“ (Tačiau jei mėginsi kalbėti graikų arba lotynų kalba, tikrai bus geriau už šita.)

Palyginus visą *HS* vertimą, tik keliose vietose pastebėta netikslumų (nekalbant apie korektūros klaidas). Antai pasitaiko, kad vertime įvardžio giminė išlaikyta pagal lotynišką daiktavardį ar jį žymintį įvardį. Pavyzdžiui, lotynų kalboje *piscis* – žuvis yra vyriškosios giminės. Lotyniško teksto *illum* (t. y. *piscem*) vertime atitinka taip pat vyriškosios giminės *ji* „ji“: *žuwys dydely yszszoka kaypo prarity ji noriedama. Parsyngandes Tobyjoszius suszuka: wieszpatie užpuly munny: aniotas atsaky: nutwerk ji yr trauk pas sawes* 51 ← *ecce piscis ingens exsiliit, quasi illum devoraturus. Ad cujus aspectum Tobias perterritus exclamavit: Domine, invadit me: cui angelus: aprehende illum, et trahe ad te* 65. Tačiau tokio pobūdžio netikslumų rasta labai mažai.

Vertimo įgūdžius Stanevičius tobulino Vilniaus universitete. Antikinių tekstų vertimus ypač propagavo profesorius Ernestas Gotfriedas Grodekas (lenk. Grodeck, 1762–1825), kuris kaip neohumanistas teikė prioritetą klasikai. Paskaitose jis skatino domėtis senaisiais tekstais, jų vertimais. Grodekas buvo pažodinio, tikslaus vertimo šalininkas. Pabrėždamas skirtumus tarp senųjų ir naujų tekstų kalbos, jis reikalavo išlaikyti senųjų autorių stilių ir nepaisyti, ar skaitytojas pajėgs suprasti antikos autorius (Фролов 1961, 114).

Tačiau universiteto studentų literatų draugijos, kurios didelė veiklos dalis taip pat buvo susijusi su tekstų vertimu, knygų leidimu, nariai siūlė adekvatų, bet ne formaliai pažodinį vertimą. Manyta, kad pažodinis vertimas kaip tik neleidžia perteikti visų originalo ypatumų. Pats vertėjas, atsižvelgdamas į skaitytoją, gali pasirinkti, kaip perteikti originalo kalbos ypatybes (Фролов 1961, 163). Kita vertus, jaunieji literatai buvo veikiami Europos romantizmo vertimo tradicijos, kuri vis dėlto pabrėžė, kad reikia išlaikyti verčiamo kūrinio individualius ypatumus, istorinį ir vietos koloritą, stilistiką, o kartais net versti pažodžiui³¹.

Vertimo lingvistinės teorijos gretinamasis metodas ir grindžiamas prielaida, kad tam tikroje epochoje atliktas vertimas priklauso ne tik nuo subjektyvių vertėjo savybių (kvalifikacijos, požiūrio), bet ir nuo epochos vertimo praktikos bei teorijos lygio, ir nuo ekstralingvistinių veiksnių: potencialaus skaitytojo, kultūrinių istorinių skirtumų ir pan. (Комиссаров 1990, 39–47). Ši prielaida leidžia vertimu laikyti ir tokį tekstą, kuris neabsoliučiai atitinka originalą. Jau minėta, kad Stanevičius antraštėje nenurodė originalo autoriaus, neišlaikė tikslaus pavadinimo, pakeitė struktūrą.

2.1. REFERENTINIŲ REIKŠMIŲ PERTEIKIMAS *HS*. Vertimo lingvistinė teorija originalo reikšmės išlaikymo laipsnį siūlo aptarti pagal ženklų santykių rūšis. Vertėjo uždavinys – pagal galimybes kuo rūpestingiau ir išsamiau perteikti visų tipų reikšmes: referentines, pragmatines, sintaksines. Vertėjas, perteikdamas

³¹ Иржи Левый, *Искусство перевода*, Москва: Прогресс, 1974, 42.

referentines³² originalo teksto reikšmes, susiduria su problema, kaip tinkamai pasirinkti atitikmenis tiems vertimo vienetams, kurių reikšmių laukas abiejose kalbose yra skirtingas. Vertimo teorijoje referentinių reikšmių perteikimui aprašyti skiriami trys semantinio atitikimo tipai (laipsniai): **visiškas, dalinis, neatitikimas** (Бархударов 1975, 74).

Vertimo ir originalo **visiško atitikimo** atvejai yra tikriniai daiktavardžiai, kai kurie terminai, kiti pavadinimai, pavyzdžiui, mėnesių, savaitės dienų ir pan. (Бархударов 1975, 75). Antai Stanevičiui buvo aiškūs iš religinės literatūros žinomesni vardai, vietovardžiai: *Adomay! Adomay!* 4 ← *Adame, Adame* 3; *Azyjo, Choma Afryko, o Jofeta Europo* 7 ← *Asiam, Chamus Africam, Japhetus Europam* 7; *Hebreyczykay* 29 ← *Hebræi* 38. Matyti tik, kad Stanevičius originalo raides <ph> pakeitė į <f>, o <ch> ir <h> išlaikė. Išlaikomos originalo didžiosios raidės, pvz.: *Židu* 47 ← *Judæ* 60; *Izraelitu* 47 ← *Israelis* 60; *Rimionu* 72 ← *Romani* 88. Kai kuriuos dažniau minimus religinėje literatūroje asmenų vardus jis rašė pagal tradiciją su lenkiškomis priesagomis, pvz.: *Moyzieszius* 30 ← *Moses* 40; *Tobyjosziaus* 52 ← *Tobias* 65; *Mordocheuszas* 61 ← *Mardochæus* 76; *Apolonyjuszaz* 67 ← *Apollonium* 83. Kartais, kad skaitytojui būtų aiškiau, tikrinis daiktavardis paaiškinamas kitu žodžiu: *žemes Paliestynas* 32 ← *Palæstinæ* 42; *wayks Jozafatas* 55 ← *Josaphatus* 70; *jo sunus Joramas* 56 ← *Joramus* 70.

Dažnai **ekvivalentų neturinčios leksikos**, įvardijančios lietuviams neįprastas sąvokas, realijas, situacijas, Stanevičius beveik nekeitė: *Manna* 29 ← *MANNA* 39; *Subato* 30 ← *Sabbato* 40; *cytara* 38 ← *citharam* 50; *talentu* 48 ← *talenta* 62; *elefantay* 70 ← *elephanti* 86. Tad ne tik istorinių asmenybių vardai, bet ir būdingi konkrečios epochos ar krašto žodžiai suteikė vertimui judėjiško kolorito, parodė nelietuvišką teksto kilmę.

Visiškai **referentinės reikšmės išsilaiko** verčiant tuos žodžius, kurių reikšmės lotynų ir lietuvių kalboje sutampa, pavyzdžiui, **skaičių, kai kurių augalų, gyvūnų** ir pan. pavadinimų: *Karalawa metu dwydeszymty yr dewinys* 59 ← *Regnavit annos novem et viginti* 74; *po skarota anžuła* 44 ← *subter densam quercum* 57; *wina awy* 42 ← *ovem unam* 55; *pynyngus* 53 ← *pecuniam* 67; *kaypo reykalynga waystuy* 52 ← *utpotè medicamentum salutare* 66.

Neretai Stanevičius, neradęs atitikmens, vertė **pažodžiui**: *Priszynga tau bus žemy* 6 ← *Infesta tibi erit terra* 5; *Izaokas apkabynes Jokuba padieja ji ant broła* 12 ← *Isaacus amplexatus Jacobum anteposuit eum fratri* 15; *kiałk yr walgik ysz medżiones muna* 12 ← *surge et comede de venatione meà* 15; *pajudyntas stebukłu* 61 ← *miraculo commotus* 77. Tokios teksto vietos tampa suprantamos tik iš platesnio konteksto. Be to, kai ekvi-

32 Ambrasas-Sasnava 1984, 68: „Daiktai, procesai, ypatybės, realios tikrovės reiškiniai, pažymėti ženklais, vadinami refe-

rentais, o santykis tarp ženkle ir jo referento – referentinio ženkle reikšmė.“

valentų nerasta, vertimas tik apytikslis: *pryguliejymu tiewaynyyszku* 52 ← *jure hæreditario* 57 'paveldėjimo teise'.

Kartais Stanevičius vertė **aprašomuoju būdu**, pvz., nerado atitikmenų kraujo giminystės ryšius nurodantiems žodžiams (*muna tiewa tievas* 10 ← *avus meus* 11) ir kitiems specialesniems žodžiams, ypač tiems, kurie pasitaiko po kartą: *aukszcziawsys kunygas* 56 ← *pontifex* 71; *ipratymus garbynyma Diewa* 58 ← *cæremonias* 72; *užsýgejdy idant ji wysy lankatu yr garbyntu* 62 ← *adorari se volebat* 77. Stanevičius epitomės tekste dažnai vartojamą *posteri* buvo linkęs versti *vaikai*, pvz.: *asz esu Diewas tiewa tawa, dusiu tau yr waykams tawa ta žeme ant kurios guly* 13 ← *ego sum Deus patris tui, dabo tibi et posteris tuis terram cui incubas* 16. Kartais vietoj *posteri* pasakoma *giminė*, kurio reikšmė taip pat ne visada adekvati *posteri* reikšmei, todėl Stanevičius prideda dalyvį *busenczioms*: *Ta warga Diewas del to parleyda ant jo, idant butu ayszkus paweykslas kantribes, busenczioms gymyniems padutas ant sekyma* 49 ← *Quam calamitatem ideò permisit Deus illi evenire, ut esset illustre patientiæ exemplum posteris propositum ad imitandum* 63.

Kai kurių žodžių vertimų pasirinkimas rodytų didesnę Stanevičiaus orientaciją į kaimišką aplinką, skaitytojo valstiečio leksiką, pvz.: *wiedrays neszyna* 9 ← *gerens urnam humeris* 10 'nešdama ašotį ant pečių'; *užkabyna ant kakla auksa lenciuga* 19 ← *collo torquem aureum circumdedit* 24 'užsegė ant kaklo auksinį vėrinį'; *jam aby ausys neciptu* 35 ← *ei ambæ aures tinniant* 74.

Pavyzdžiui, *templum* Stanevičius vertė taip: *numus Wieszpatis* 46 ← *templum* 59; *numuose Wieszpatis* 56 ← *in templo* 71. Daukantas pirmuosiuose darbuose *templum* vertė *bažnyčia*, o po to *žinyčia*³³. Tad Stanevičiaus pasirinkimas neutralėsnis, neleidžiantis tokio svarbaus žodžio sieti skaitytojo sąmonėje su jo gyvenamu laiku ir vieta.

Neradęs lietuvių kalboje lotyniškų žodžių, ypač abstraktų ar giminystės terminų atitikmenų, Stanevičius kūrė ir naujadarus: *diewatarnistes* 55 ← *pietatem* 70 'pamalumą, dievotumą'; *apsysawoja wiresnibe kunygu* 57 ← *munus sacerdotum sibi arrogavit* 72 'pasisavino šventiko pareigas'; *dukrawedžia* 71 ← *generi* 88 'žento'.

Stanevičius lietuviškais atitikmenimis dažnai pasiekė **referentinės reikšmės dalinio atitikimo** – tam pačiam dalykui įvardyti vertimo kalboje pasirinkti jai būdingi žodžiai, žodžių reikšmės, mažai tepažeidžiant teksto informaciją. Pavyzdžiui, atsižvelgdamas į judėjišką laidojimo būdą (olose padarytose nišose ir uolose iškirstose patalpose), jis visus žodžius, susijusius su laidojimu, vertė žemaitiškais žodžiais: *su dydele rauda idieja ji i dube kurio gulieja Abrahamas yr Izaokas* 26 ← *fecerunt cum magno planctu, et sepelierunt corpus in spelunca, ubi jacebant Abrahamus et Isaacus* 35; *pakask* 50 ← *sepeli* 64; *pakask* 50 ← *ponito* 64.

³³ Simonas Daukantas, *Raštai*, parengė Birutė Vanagienė, Vytautas Merkys, Vilnius: Vaga, 1975.

Yra pavyzdžių, kai lietuviškas žodis tik iš dalies atitinka lotyniškojo reikšmę, o kiti žodžiai verčiami pažodžiui ir dėl to nukenčia teksto prasmę, pvz., *Tum tarpu Saulys pats wins i tą dube ieja* 41 ← *Forte Saul solus in illam speluncam ingressus est* 46. Užuoat vertęs, jog Saulius įėjo į urvą (olą) ir pasislėpė, Stanevičius vertė *speluncam* → *duobe*, o tada sunku suprasti, kaip į duobę įeiti, o ne išokti.

Referentinės reikšmės gali būti išreiškiamos ne tik leksikos, bet ir gramatikos priemonėmis. Pavyzdžiui, Stanevičius išvertė: *Yr nuleydus winus metus užgymy sunus Abrahamuy kursay wadynose Izaokas* 8 ← *Et verò uno pòst anno filius natus est Abrahamo, qui vocavit eum Isaacum* 8. Stanevičiui neatrodė, jog kitoms tautoms labai svarbu, kas duoda vardą pagal prigimtinę arba kokią kitą teisę. Pasitaikė atveju, kai originalo tekste esantį būdvardį pakeitus daiktavardžiu, pakito ir reikšmė, pvz., *drabužiu ysz purpuras* 71 ← *veste purpurea* 75. Čia nusakoma nebe audinio spalva 'purpurinė', o drabužio medžiaga.

Apskritai galima teigti, kad Stanevičius, gretindamas dviejų skirtingų kultūrų (lietuvių ir judėjų) papročius, neretai rado tinkamų, žyminčių tuos pačius ar panašius tikrovės reiškinius ekvivalentų, kurie vertimo adresatui perteikė beveik tapačią originalo informaciją.

2.2. PRAGMATINIŲ REIKŠMIŲ PERTEIKIMAS HS. Referentinė ženklo reikšmė neapima visų santykių, su kuriais susijęs ženklas. Gana svarbūs yra ir subjektyvieji santykiai. Perteikiant turinį galima nutolti nuo originalo, tačiau vertėjo tikslas – kuo mažiau subjektyviai kištis į tekstą (Левый 1974, 68).

Stanevičius ne kartą originale užfiksuotus subjektyvius emocinius, socialinius ir kitokių rūšių santykius, vadinamuosius pragmatinius, perteikė lietuviams būdingesne leksika.

Matyti, jog vertėjas į teksto santykius su aprašomais objektais žvelgė nevienodai. Pavyzdžiui, Stanevičius nesiryžo keisti teksto *Asz esu saka: sunus Rebekas yr pabucziawa je* 14 ← *Ego sum, inquit, filius Rebeccæ, et osculatus est eam* 14, bet išnašoje nurodė: *Žemaytey netur ipratyma bucziutise, bet sweykynas, deszyna ranka kyts kytam padudamy*. O kitur vietoj 'apkabinęs tėvą' išvertė *pasweykines tiewa* 53 ← *complexus patrem* 68. Atsižvelgdamas į kontekstą, Stanevičius nevengė tikslinti aprašomą poelgį: *Paskuy broley Juzapa, apsiausta jo sutepy kraujose wozskiuka kuri ticzioms papjowy* 16 ← *Tunc fratres Josephi tinxerunt togam ejus in sanguine hædi, quem occiderant* 20. Kitoje originalo vietoje pasakojama, kaip moterys sutinka iš mūšio grįžtantį Dovydą. Originale šis, nors ir nedidelis, epizodas perteiktas šiek tiek jausmingiau nei Stanevičiaus vertime. Moterys nugalėtoją pasitinka ne tik dainomis, bet ir mušdamos būgnus: [...] *ipsæ mulieres domibus egressæ cum tympanis laudes ejus canebant* 52. O Stanevičius išvertė santūriau: *Motryszkes paczes yszejuses ysz numu garbawoja ji gismiemy* 40. Žinoma, šią vertimo vietą galbūt galima ir kitaip interpretuoti: Stanevičius tiesiog nerado *tympanum* atitikmens.

Ypač nelengva perteikti specifiškesnių posakių reikšmes. Tais atvejais Stanevičius neretai dėl pragmatinių paaukodavo referentines reikšmes. Sakinyje *qui à paternâ pietate degeneravit* 70 'kuris nuo meilės tėvui pasitraukė', norėdamas perteikti svetimumą ar išdavystę, jis išvertė laisvai: *kursay ne i tiewa yszsygymes buwa* 56.

Skaitydami HS vertimą randame gana dažnai pasikartojančius žodžius *darbas*, *žmogus* ir tais atvejais, kada originalas tokio atitiktens neturi. Antai Stanevičius ne kartą *virtus* 'dorybė' vertė *geras darbas*, pvz.: *Nekurie winok szwenty wiray užlayky tykra garbe Diewa yr giarus darbus, tarp kuriu buwa Abrahamas ysz gymynies Sema* 7–8 ← *Quidam tamen sancti viri coluerunt veram religionem et virtutem, inter quos fuit Abrahamus è genere Semi* 7; *leydos ant paleystuwistes: o nieka nier tayp priszynga giaryms darbams žmogaus, kaypo paleystuwiste: del to nutrotija yszmynty* 46 ← *voluptati se dedit: nihil porrò tam inimicum est virtuti quàm voluptas; itaque amisit sapientiam* 60. Tiesa, XIX amžiaus Biblijos žodyne prie žodžio *virtus* yra pateikiama ir *opus* 'darbas' reikšmė³⁴. Tad Stanevičiui galėjo būti žinoma biblinė *virtus* vertimo tradicija: ne tik 'dorybė', 'narsa', bet ir 'darbas'. Tačiau žodžiu *darbas*, su kuriuo neretai derinamas būdvardis, reiškiantis gera arba bloga, linkstama versti ne tik *virtus*, bet ir kitus žodžius, kurie neturi 'darbo' reikšmės. Pvz.: *Buwa Juzapas aymus yr gražaus weyda: paty Putyfora wylodawa ji ant pykta darba* 16 ← *Josephus erat insigni et pulchra facie: uxor Putipharis eum pelliciebat ad flagitium* 20; *jiemies dransaus darba* 37 ← *audax consilium cepit* 49; *yr nauja darba uždawy* 40 ← *novamque conditionem proposuit* 52; *byjojos pykta darba* 50 ← *ab omni improbitate abhorrebat* 63; *Karalaus darba* 57 ← *Regis exemplum* 72.

Toks kai kurių lotyniškų žodžių vertimas lietuvišku žodžiu *darbas* yra labai įdomus. Arūnas Sverdiolas, atkreipęs dėmesį į tai, kad lietuviai gausiai vartoja šį žodį, knygoje *Steigtis ir sauga* rašo, kad pamatinė lietuvių egzistencinė vertybė yra darbas: „ši vertybinė dominantė turi tapti svarbiausia veiksena paradigma ir valdyti visas kitas, kaip kad graikų pamatinė dorybė (arete), žydų Dievo baimė ar krikščionių Dievo meilė turėjo grįsti visas kitas vertybes“³⁵. Graikų pamatinė vertybė ή ἀρετή, lotynų *virtus* apibendrino „keturias pagrindines dorybes: *justitia, prudentia, temperentia, fortitudo*“³⁶, ir lietuviškai gali būti verčiama *dorybe* (reikšme „vyriškumas arba tai, kas daro žmogų herojumi“; Sverdiolas 1996, 46).

Tikėtina, kad Stanevičius atskleidė lietuvių darbo suvokimą, kad „jie [darbai] amžini ar 'nesibaigiantys'“, kad tai aukščiausias gėris, „kuris išlieka, sūnui einant tėvo pėdomis“ (Sverdiolas 1996, 229). Tad dažnas žodžio *darbas* vartojimas gali būti siejamas ne su vertimo tradicija, bet su lietuvių požiūriu į darbą. Pasirinkta teksto

34 [Ignatio Weitenauer,] LEXICON BIBLICUM [...] AVENIONE, APUD FR. SEGUIN, TYPOGRAPHUM ET BIBLIOPO-LAM. 1835, 408.

35 Arūnas Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 230.

36 Ulrich im Hof, *Švietimo epochos Europa*, vertė Nijolė Daujotytė, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 177.

interpretacija atspindi ne tik individualią Stanevičiaus koncepciją, bet ji yra nulemta istoriškai, paveikta to meto idėjų.

Dėmesį patraukė ir dažnas kelių kitų reikšmę turinčių lotyniškų žodžių vertimas vienu lietuvišku žodžiu – *žmogus*. Ignas Končius knygoje *Žemaičio šnekos* rašo, kad „žemaitis nesišvaisto žodžiu *žmogus*“, „Gaila jiems *žmogaus* vardo. *Žmogus* – vardas garbingas“, „*Žmogus* ir sekmadienį be darbo nepabūsi“³⁷. Stanevičiaus vertimas tarsi patvirtina žemaitišką '*žmogaus*' sąvokos supratimą. Rodos, tik tose vietose, kuriose kalbama apie teigiamą, vertybių turintį žmogų Stanevičius verčia *žmogus, žmonės*. Kitais atvejais Stanevičius geriau parašo veikėjo vardą negu pavadiną jį žmogumi (jei abejoja jo žmogiškumu), pvz., *Elyzeria* 10 ← *hominem* 11. Dažnai lotynišką žodį *homo* vertė jam turbūt neutralėsiu *vyras*, pvz., *Judas su asztuneys szymtays wiru, smarkuma nepritelu užturieja* 71 ← *Judas cum octingentis tantum hominibus impetum hostium sustinuit* 87. Ir atvirkščiai, ten, kur nėra žodžio *homo* ir galėtų būti pavartotas kitas lietuviškas žodis, Stanevičius vertė *žmogus, žmonės: žmones* 8 ← *orbis nationes* 8; *žmones* 21 ← *viros* 19; *žmones yr kunygayksztey* 34 ← *omnis populus et principes* 45; *žmogaus yszmintinga* 50 ← *à viro sapiente* 64; *žmones* 71 ← *cives* 87. Toks vertimas, be abejo, atspindi ne tik žemaitišką *žmogaus* sampratą, bet ir bendrą epochos atmosferą. Kaip žinoma, lenkiškas žodis *lud* 'liaudis' tuomet buvo verčiamas *žmonės*. Čia noriu pridurti, kad Daukantas, pavyzdžiui, versdamas *Justino istoriją*, acc. pl. *bonos* 'kilmingus' išvertė *doruiū zmonu* I 13³⁸, nors XIX amžiaus tekste galėtų būti **ponus, *bajorus* ar pan.

Būdvardžio *divinus* Stanevičius niekada nevertė būdvardžiu: kartais daiktavardžiu *Dievas* (arba junginiu su juo), kartais – įvardžiu, pvz.: *istatima Diewa* 30 ← *legis divinæ* 40; *jo padiejyma* 32 ← *divino praesidio* 42; *padiejymuy muna* 33 ← *potentia divinæ* 43; *rustibe Diewa* 59 ← *iram divinam* 74. Toks vertimo pobūdis galėtų rodyti didesnę lenkų kalbos, o ne senųjų lietuviškų raštų įtaką. Stanevičius kartais praleido ar kitaip pakeitė žodį *Dievas*, pvz.: *warda muna* 30 ← *nomen Dei vestri* 40; *bediewys* 57 ← *in Deum impius* 72. Vengimas dažnai minėti Dievo vardą veikiausiai rodo tradicinę vertėjo nuostatą – Lukausko žodžiais, „Ne turiek tay papratimy tunkiey miniey Warda Diewa“ (Lukauskas 1996, 402).

Lotynišką žodis *senex* dažnai verčiamas ne žodžiu *senis*, o *senas žmogus* ar dar kitaip, pvz.: *senatwie* 14 ← *senex* 18; *jau pasenusi* 47 ← *jam senem* 60; *senijey* 47 ← *senes* 60; *sena žmogaus* 64 ← *senis* 79.

Trumpai tariant, Stanevičius, skirdamas vertimą įvairaus išsilavinimo, kultūrinio lygio, socialinės padėties skaitytojui, **tekstą adaptavo pragmatiniu požiūriu.**

³⁷ Ignas Končius, *Žemaičio šnekos*, Vilnius: Vaga, 1996, 79–80.

³⁸ [Simonas Daukantas,] *Historya Justina* (rankraštis saugomas LLTIB RS, sign.: f. 1 – SD 10).

2.3. SINTAKSINIŲ REIKŠMIŲ PERTEIKIMAS *HS*. Pasak Barchudaro-vo, verčiant menkiausiai išlaikomos sintaksinės reikšmės. Sintaksiniai santykiai – tai santykiai tarp pačių ženklų³⁹: tarp panašios garsinės struktūros žodžių (rimas, aliteracija, asonansas ir pan.) ar žodžių morfeminės struktūros (žodžių darybos būdai), tarp semantinių žodžių tipų (sinonimai, antonimai ir pan.) ar žodžių jungimosi į tam tikrus junginius (Бархударов 1975, 133–142).

Epitomės tekstas nebuvo itin sudėtingo stiliaus. *HS* originale nėra įdomesnių posakių, kalambūrų, surimuotų sakinių, aliteracijos ir pan., tad Stanevičius daugiausia susidūrė su neutralios konotacijos žodžių junginiais. Galima pateikti vieną kitą pavyzdį, kai vertėjas verčia laisvai, vartoja įprastus rašomosios ar šnekamosios kalbos posakius: *dawy wale waykams* 35 ← *in liberos suos plus aequo indulgens fuerit* 47; *Winok ney tas nupulymas neatwedy jo ant gairesnia kiala* 57 ← *nec illum calamitas ad meliorem mentem revocavit* 72; *Yr ateynancze nakty aniolas Diewa szymta yr asztunes deszymtys tukstancziu nepritelu ant witas padieja* 58 ← *Et vero nocte sequenti angelus Dei centum octoginta quinque hostium millia letho dedit* 73.

Tačiau aiškumo, perteikiant originalo žodžių, ypač abstraktų, junginius, pasiekta ne visur, pvz.: *Prysyleyda ant sumanes* 46 ← *Judicio assensit* 59; *nenutayku sunkuma* 39 ← *onus incommodum* 51; *pryklausy sumanes Jooda* 56 ← *consiliis Joiade usus est* 71. Dažniausiai junginiai dirbtini dėl nevykusios žodžių sąsajos arba dėl netikusio vieno iš žodžių pasirinkimo, pavyzdžiui, gana aiškų pasakymą *minabatur mortem* ‘grasino mirtimi’ 15 Stanevičius išvertė *smercziau kiarszija* 13. Dar plg.: *Taygy yszleyda anus, yszjemus Symeona, kury uzlayky pas sawes* 20 ← *Deinde dimisit eos, praeter Simeonem, quem retinuit obsidem* 27. Epizode apie karaliaus išprotėjimą viena frazė išversta aiškiai: *i prota sugrizdawa* 38 ← *furor considebat* 50, kita – *nu yszmyntis atstodawa* 38 ← *in furor saepè incideret* 50 – be konteksto sunkiai suvokiama. Tačiau yra ir gana vykusių vertimų: *naudyngays pamokslays* 48 ← *monitis salutaribus* 63; *yszmyntyngay giwenyma westumey* 50 ← *vitam sapienter instituas* 63.

Į akis krito lotynų kalbos *ablativus absolutus* konstrukcijos, atitinkančios lietuvių kalbos absoliutinio, arba savaiminio, naudininko konstrukciją, vertimas. Šią dalyvinę konstrukciją, reiškiančią laiko santykį, Stanevičius kartais vertė šalutiniu sakiniu (2x) ar absoliutinio datyvo konstrukcija (3x), pvz.: *Kad pasybaygy pota, Juzapas lipy užzynotojuy sawa, mayszus jawu prypylty* 22 ← *Peracto convivio, Josephus dat negotium dispensatori ut saccos eorum impleat frumento* 25; *Prysyartynus smercziau, pawadyna sunu sawa yr pamoky ji idant wysada baymie Diewa giwentu* 54–55 ← *Instante autem morte, vocatum filium monuit ut semper in timore Domini perseveraret* 69. Dažniausiai (per 10 atvejų) šią konstrukciją, reiškiančią laiką, kiekį, kainą (vertę)

39 Nekalbinėms ženklų sistemoms pavadinti siūlomas terminas *sintaksiniai santykiai*, kuris atitiktų *intralinguistic relations*, *intralingual relations*, *внутриязыковые отношения*, *внутриязыковое*

значение. Kadangi lietuvių terminijoje jau gan senokai prigijęs terminas *sintaksiniai santykiai*, jų vadinti intrasemiotiniais ar kitokiais nevertėtų (Ambrasas-Sasnava 1984, 67).

vertė prielinksnine konstrukcija, pvz.: *Absolonas po yszejyma tiewa, ieja i Jerozolyma yr tenay nekoky cziesa patruka* 44 ← *Absolon, profecto patre, ingressus est Hierosolymam, ibique aliquandiū moratus est* 56; *kurey duktie Faraona dawy kudyky ant užaugynyma už suligta užmokiasny* 27 ← *Cui filia Pharaonis puerum alendum dedit, promissa mercede* 37; *Kaskarts dydin ysz pawidiejyma auga neapikanta Saula* 40 ← *Crescebat in dies Saülis odium, stimulante invidia* 46; *Kad Moyžieszius buwa jau pasenes, tada ysz isakima Diewa, nueja pas Faraona yr wardu Diewa lipy iam yszleysty Hebreyczykus* 28 ← *Moses jam senex, jubente Deo, adiit Pharaonem, e que præcepit, nomine Dei, ut dimitteret Hebræos* 36. Retkarčiais abliatyvinės konstrukcijos dalyvis verčiamas asmenuojamąja veiksmažodžio forma (3x), pvz.: *Jausdams jau kad smertys prysyartyna, pawadyna Juzapa yr tary* 25 ← *Ubi sensit mortem sibi imminere, arcessito Josepho, dixit* 34; pusdalyviu (4x): *užeja werkdams ant kałna aliwa basas, o gałwa uždengta turiedamas* 43 ← *conscendit montem olivarum flens, nudis pedibus et aperto capite* 56; *Tayp Ziday turiedamy wadowa Zorobabelu, sugrynža* 63 ← *Itaque Judæi, duce Zorobabele, Hierosolymam, regressi sunt* 78. Ablativus absolutus konstrukcija, vartojama vietos, laiko reikšme, taip pat verčiama ir vietininku, pvz.: *Iysay atsaky: juk karalus akyse nauna [muna] lipy tau idant parleystumey sunuy jo* 44 ← *Atqui, respondit ille, me praesente, rex præcepit tibi ut filio suo parceres* 57; *dydem susyrynkyme swieta yr trubijyme paszwenstas buwa* 68 ← *cujus dedicatio, magnâ totius populi ferquentiâ, clangentibus tubis, facta est* 84.

Taigi *ablativus absolutus* Stanevičius buvo linkęs versti prielinksnine konstrukcija, rečiau (maždaug po tiek pat) asmenuojamąja veiksmažodžio forma ar pusdalyviu, vietininku ar datyvo su padalyviu konstrukcija. Visais šiais atvejais teksto prasmė išliko (tik paskutinio sakinio *clangentibus tubis* vertimas *trubijyme* ne visai aiškus).

Apskritai prielinksnines konstrukcijas Stanevičius vartojo gana dažnai. Pavyzdžiui, *ablativus limitationis* (atžvilgio abliatyvas) arba vardažodinė veiksmažodžio forma (*supinum* II) verčiamas *ant* + gen. tikslui, išskyrimui, atžvilgiui reikšti, pvz., *buwa ten wysy medey gražus ant paweyziejyma, yr waysey ju skanus ant paragawyma* 4 ← *erant ibi omnes arbores jucundae aspectu, et fructus gustu suaves* 2.

Dažnai konstrukcija *ant* + gen. verčiama iš lotynų kalbos datyvo: *prysyleystu ant jo geydyma* 10 ← *annuerent postulationi suae* 10; *ant sawes jymu* 12 ← *sumo mihi* 12; *buwes padietas ant pryweyzietoju giarencziuju ir wałgancziuju* 16 ← *praeerat pincernis* 18.

Junginius su atminties veiksmažodžiais Stanevičius irgi verčia *ant* + gen. konstrukcija, pvz.: *atmyntumey ant munes* 17 ← *ut memineras mei* 18; *atmyny ant tarnu* 17 ← *meminit ministrorum suorum* 19.

Taip pat *genetivus possessivus* (savybinis arba nusakomasis genetyvas) dažnai verčiamas *ant* + gen. konstrukcija, pvz.: *wiresnisys ant pryweyzietoju potaujencziuju* 18 ← *praefectus pincernarum* 20; *kiarsztynikas ant nepritelu* 33 ← *ultor hostium* 29. Tokia pat prielinksnine konstrukcija yra verčiamas genetyvas, reiškiantis tikslą, pvz.: *Susymiliek ant ubagu* 50 ← *Miserere pauperum* 55; *susymilies ant munes* 44 ← *mei miserebitur* 49.

Lotynišką *a* (*ab, abs*) + abl. konstrukciją Stanevičius verčia *nuo* + gen., pvz.: *nu Juzapa sau atsiunstras* 24 ← *sibi a Josepho missa* 28; *pasweykyntas nu Jokuba* 25 ← *salutatus a Jacobo* 29; *praszy nu jo karalaus* 36 ← *ab illo regem petiit* 42.

Gana dažnai pasitaiko konstrukcijų *dėl* + gen., pvz.: *del sawes pasawyna* 37 ← *sibi temere arrogavisset* 42; *buwa del Dowida* 44 ← *fuit Davidi* 49.

Neretos konstrukcijos *iš* + gen., *po* + gen., pvz.: *stojose tay ysz apweyziejyma Diewa* 23 ← *Dei providentia id factum* 20; *Stebiejose wysy ysz prota karalaus* 46 ← *Admirati sunt singularem regis prudentiam* 51; *Po Salamona užstoja* 47 ← *Salamoni [...] successit* 52.

Verčiant Bibliją, amžinųjų ir dieviškųjų apraiškų istoriją, visada sunku rasti tautinių kalbų tinkamus atitikmenis. Apibendrinti šio skyriaus tyrimo rezultatus galima Benjamino Lee Whorfo žodžiais: „kiekviena kalba yra ‘holistinis’ pasaulis, išreiškiantis pasaulio viziją, niekada iki galo nesutampančią su ta, kuri išreikšta kitomis kalbomis“⁴⁰. Stanevičiaus surasti semantiniai atitikmenys lietuviui skaitytojui Šventąją istoriją perteikė.

3. HS RAIŠKOS PLANO TRANSFORMACIJOS. Ankstesnėje straipsnio dalyje aptarta, kaip Stanevičius perteikė originalo teksto informaciją, tačiau nebuvo išryškinti kiekybiniai teksto pakitimai.

Stanevičius išvertė visą originalo tekstą. Tačiau vertimo teksto struktūra, kaip minėta, skiriasi nuo originalo. Stanevičius sujungė skyrelius į didesnius ir taip priartėjo prie Senojo Testamento teksto. Pavyzdžiui:

Stanevičiaus HS	1811
<i>Sutwierymas Swieta</i> 3	§ 1. Bóg stworzył świat, w przeciągu sześciu dni 1
	§ 2. Bóg ulepił ciało Adama z gliny 1–2
	§ 3. Bóg osadził człowieka w raju ziemskim 2
<i>Adomas yr Iwa</i> 3–5	§ 4. Adam i Ewa, nieposłuszni Bogu 2–3
	§ 5. Adam i Ewa kryją się 3
	§ 6. Bóg przeklina węża i obiecuie zbawiciela 3–4
<i>Kainas yr Ablus</i> 5–6	§ 7. Adam wygnany z raju ziemskiego 4
	§ 8. Kain i Abel, dzieci Adama 4
	§ 9. Kain zabija Abla, kara Kaina 5
<i>Paskanda. (1656)</i> 6–7	§ 10. Budowanie Arki 5–6
	§ 11. Koniec potopu, Noe wychodzi z Arki 6–7

⁴⁰ Umberto Eco, *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*, iš italų kalbos vertė Inga

Tuliševskaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2001, 109.

HS originalas – adaptuotas chrestomatinis lotynų kalbos tekstas. Todėl Biblijos santraukoje, skirtoje mokyti lotynų kalbos, nėra ne tik plačių išaiškinimų, psichologinio detalizavimo, argumentavimo, bet ir metaforų ar kitų Senojo Testamento stiliaus ypatumų. Epitome buvo siekiama pamažu mokyti mokinius vis sudėtingesnių lotynų kalbos dalykų. L'homond'as vartojo sinonimus, įtraukė įvairių šalutinių sakinių, sintaksinių konstrukcijų, kad lotyniškas tekstas pamažu vis sudėtingėtų.

Didesnė teksto dalis, atskiri kalbos elementai rodo, kad Stanevičius stengėsi pagyvinti teksto kalbą, informaciją pateikti būtent lietuviui skaitytojui. Vis dėlto Grodeko išugdytas požiūris į vertimą, nedidelė patirtis ir teksto pobūdis neleido versti laisviau. Kaip žinoma, kūrybos formos kinta lėčiau negu idėjos. Taigi Stanevičiaus vertimo koncepciją bus lėmęs ir jo požiūris į originalo tekstą. Biblijos, nors ir epitomės, vertimas daug kur suponavo pažodinių vertimą, laikymąsi tam tikros žodžių vertimo tradicijos. Todėl pasitaiko teksto vietų, kurios dėl pažodinio vertimo, abstrakčių formulavimų primena tradicinių religinių raštų kalbą, nutolsta nuo gyvos kalbos. Stanevičius, ne kartą radęs tinkamą lietuvišką atitikmenį, mažiau keitimų darė raiškos lygmeniu. *HS* nemažai pažodinio vertimo, kai išlaikoma originalo žodžių tvarka, neretai ir skyryba. Pavyzdžiui:

Stanevičiaus <i>HS</i>	1811
<i>Tenay Dievas dawų jymś istatima bayseme prysytikyme 29</i>	<i>Ibi Deus dedit eis legem cum apparatu terrifico 39</i>
<i>wysada diewatarnistie laykiese: wysa sawa wylty padiejyme Diawa turieja 59</i>	<i>in eâdem constanter pietate mansit: omnem suam spem in Dei auxilio posuit 75</i>
<i>kurio wysa wyltys Diawe padieta buwa 68</i>	<i>cujus spes omnis in Deo posita erat 83.</i>

Kartais Stanevičius keitė žodžių tvarką, gramatines formas, praleisdavo žodžius ar papildydavo savais. Barchudarovas kalbos struktūros lygmens pakeitimus siūlo aptarti suskirstytus į perkėlimus, perdirbimus, papildymus, praleidimus (Бархударов 1975, 190). Kalbos elementų vertimo tekste išdėstymo tvarkos pakeitimas vadinamas perkėlimu (Бархударов 1975, 191). Kadangi lietuvių kalbos žodžių tvarka sakinyje gana laisva ir versti pažodiškai iš lotynų kalbos galima, Stanevičius šio tipo pakeitimų padarė mažiausiai.

Vienas iš nuosekliausių **perkėlimų** – originalo jungtukų, prielinksnių, dalelyčių, prieveiksmių, įvardžių vartojimas lietuvių kalbai būdingesne tvarka, pvz.: *o jey pyktay darisy 5* ← *sin autem malè 4*; *Paskuy tary motryszkey 5* ← *Dixit etiam mulieri 3*; *Yr i trecze dina 58* ← *Tertio pòst die 75*.

Kitas dažniau pasitaikantis perkėlimas – pažyminio kėlimas prieš pažymimajį žodį: *priszynga žeme 5* ← *terram infestam 3*; *ribiu wozskiuku 12* ← *haedos optimos 8*.

Lotyniško teksto intarpą į tiesioginę kalbą Stanevičius dažniau linkęs kelti į sakinio pradžią, pvz.: *tary: eyk i wydu, ko stowy lauke?* 10 ← *ingredere, inquit, domine mi: cur stas foris?* 11; *Jokubas tary: prysikk, jog tykray tayp padarisy* 25 ← *Jurga ergo mihi, ait Jacobus, te certò id facturum esse* 34.

Kur kas daugiau vertime **perdirbimų**: pakeistų žodžių formų, kalbos dalių, sakinio dalių, jų rūšių ir t. t. Kartais keičiamas daiktavardžių skaičius, pvz.: *ant sawa wayska padieja* 44 ← *suis copiis praefecit* 38; *Kad prysyartyna Absolonas su kareyweys* 44 ← *Jam aderat Absolon cum exercitu* 49; *wayska* 57 ← *militum* 71 (tikslus atitikmuo retesnis – *militum* 71 → *kareywiu* 57). Pasitaiko, kad veiksmažodžių asmenuojamoji forma keičiama beasmene: *gaytu mun* 53 ← *vehementer doleo* 67; *Ysz to prider jynty paweyksla* 55-56 ← *Inde documentum capere debemus* 70.

Keičiamos ir kalbos dalys, dažniausiai asmenuojamosios veiksmažodžio formos į dalyvius (apie 40x), pvz.: *atsykieles* 34 ← *surrexit* 45; *Kuri Tobyjoszius yszgyrdes blaunanty* 49 ← *Haedum balantem audivit Tobias* 63; *apturiejes pažeyda* 60 ← *vulnus accepit* 75. Be to, Stanevičius apskritai mėgo papildyti tekstą dalyviais (žr. toliau). Veiksmažodžiai keičiami ne tik dalyviais, bet ir pusdalyviais, pvz.: *nenoriedams* 16 ← *noluit accipere* 20; *tardams* 43 ← *inquit* 56; *myrdamas* 65 ← *morti esset proximus* 80.

Nereti atvejai, kai vietoj daiktavardžio vartojamas įvardis, pvz.: *Tasay* 33 ← *Puer* 44; *jes* 39 ← *gregem* 52. Kartais, priešingai, vietoj įvardžio parašomas daiktavardis, pvz.: *Rebeka* 10 ← *illa* 12; *Broley* 15 ← *Qui* 13; *Juzapas* 19 ← *Hic* 25; *Užžynotojys* 22 ← *Ille* 29. Tokie pakeitimai daromi priklausomai nuo konteksto: jei veikėjas aiškus iš teksto, Stanevičius dažnai jo neįvardija, vartoja įvardį, o jei minėtas senokai – vertime įvardijamas. Kartais vietoj originalo būdvardžio parašomas įvardis, priešveiksminis, pvz.: *i wita sawa* 31 ← *in locum pristinum* 36; *slapta maytyna* 56 ← *in templum clanculum aluit* 61.

Platesnės reikšmės lotyniškus žodžius Stanevičius retkarčiais verčia siauresnės reikšmės: tai vertimo teorijoje vadinamasis konkretizacijos atvejis (Бархударов 1975, 210). Stanevičius paprastai konkretina daiktavardžius ir veiksmažodžius: *o kad numyrs* 50 ← *et quam ipsa supremum diem obierit* 56 'ir kai ji sulauks paskutinės dienos'; *wiszietu* 53 ← *moraretur* 58 'užtruktu'. Tačiau kartais lotyniškų žodžių reikšmė išplečiama – tai generalizacija (Бархударов 1975, 213): *nu pyktu itykiejymu apwaly* 58 ← *a paternis superstitionibus expiavit* 63.

Pasitaiko, jog keičiamos sakinio dalys, pvz.: *Paskuy Tobyjoszius apsaky giaradieistes kures buwa apturiejes kialie nu wadowa sawa* 54 ← *Deindè Tobias narravit parentibus beneficia quæ acceperat ab eo itineris duce* 69. Čia nederinamasis pažyminyš pakeistas vietos aplinkybe.

Pažyminio (~ 50%), laiko (~30%), tikslo (~30%) šalutiniai sakiniai dažnai išversiti bejungtukiais ar vientisiniais: *Tay gyrdiedamas Elyezerys diekawoja Diewuy už*

laymynga kialone 10 ← *Quod audiens Eliezer egit gratias Deo, qui tribuisset iter prosperum sibi* 11; *Manasesa wiresnių pastaty po deszynies senoja* 25 ← *posuit Manassem, qui natu major erat, ad dexteam senis* 34; *Jokubas atejes i Egipta giwena dar metu septiniolyka* 25 ← *Jacobus vixit septem et decem annos postquam commigrasset in Ægyptum* 34; *Tas noriedams Hebreyczykus pryspausty* 27 ← *Is igitur ut Hebræos opprimeret* 36. Tokio pobūdžio keitimai daugiausia susiję su gana dažnu asmenuojamosios veiksmažodžio formos keitimu bendratimi, dalyviu ar pusdalyviu. Tačiau ir šie pakeitimai neiškreipė ir nesumažino teksto informacijos.

Siekdamas sakinių padaryti kuo aiškesnį, Stanevičius neretai jį praplečia, įterpia originale nesančių žodžių. Tai vadinamieji **papildymai**. Pvz.: *weysly Sema* 7 ← *Semus* 6; *wiedra su wändeniu* 9 ← *urnam* 9; *yszwika i Egipta* 19 ← *profecti sunt* 21; *su kytays broleys* 20 ← *cum caeteris* 22; *skriny sandaros* 36 ← *arca* 41.

Pridedami įvardžiai, kurių nėra originale, pvz.: *anie prysyleystu* 10 ← *annuerent* 10; *ar jy nor* 10 ← *an vellet* 10. Kartais prie daiktavardžio pridėti įvardžiai šiek tiek papildo, paaiškina daiktavardį, pvz.: *kino jy ir duktie* 10 ← *cujus esset filia* 9; *padusy jam tą walgy* 12 ← *appones ei cibum* 12; *pacziu wiru* 28 ← *virorum* 52. Neretas savybinis įvardis, pvz.: *sawa kialones* 10 ← *itineris* 10; *sawa tarnams* 43 ← *mirantibusque aulicis* 48; *apey sawa sunu* 45 ← *de filii salute* 50.

Yra ir tokių atvejų, kai sakinys papildomas būdvardžiu, prieveiksniu ar skaitvardžiu, pvz.: *Diewas paskuy tary* 5 ← *Deus dixit* 3; *Diewas wiel tary* 6 ← *Deus dixit* 4; *winas tyktay laywas* 6 ← *arca autem* 5; *ysz plonos drobes* 19 ← *byssina* 21; *gialżis apsiaustu* 39 ← *lorica* 44; *Tobyjoszius jaunasy* 51 ← *Tobias* 56.

Kartais pridedamas veiksmažodis, pvz.: *Kaina nepatykdawa* 5 ← *non autem dona Caini* 4; *o jey pyktay darisy* 5 ← *sin autem male* 4; *Izaokas wiel tary* 12 ← *Isaacus rursum* 13; *darik giaray kytymys yr buk dustus* 50 ← *esto beneficus et liberalis* 55.

Pasitaiko ir sutrumpintų ar **praleistų** sakinių. Greičiausiai vertėjo manyta, kad šios teksto vietos neteikia naujos ar papildomos informacijos ir be jų tekstas bus pakankamai aiškus, pvz.: *wandenys parsyskiry* 29 ← *aquæ divisæ sunt, intumescentes hic et indè pendebant* 38; *Wysas wayskas Faraona wylnyse ysznaykyntas buwa* 29 ← *Deletus est universus exercitus Pharaonis in mediis fluctibus; nec unus quidem nuncius tantæ cladis superfuit* 39; *su kareyweys* 44 ← *cum exercitu, et prælium mox erat committendum* 57; *buwa raytas* 44 ← *fugiens mulo insidebat* 57; *Waykszcioja* 45 ← *Inambulabat in cœnaculo* 58; *o tiewas sawie apey tay myslija* 15 ← *at pater rem tacitus considerabat* 16.

Stanevičius itin dažnai praleido kreipinius, pvz.: *Diewas wiel tary Kainuy: ką padarey?* 6 ← *Deus dixit Caïno: Caïne, quid fecisti?* 5; *tary: eyk* 10 ← *ingredere, inquit, domine mi* 11; *padarisiu* 50 ← *faciam, pater* 64. Atsisakyta ir veiksmažodžių valdomų daiktavardžių, kurie originale buvo rašomi po žodžių *respondere, praecepere, narrare* ir pan., pvz.: *atsaky* 22 ← *responderunt dispensatori* 30; *lipy* 26 ← *praecepit medicis* 35; *apsaky* 54 ← *narravit parentibus* 69.

Beveik visada Stanevičius praleido veiksmažodžių, dalyvių valdomus įvardžius, pvz.: *Atsaky Rebeka* 9 ← *cui Rebecca* [...] *ait* 9; *ragyndams* 10 ← *compellans eum* 9; *Izaakas* 13 ← *Cui Isaacus* [...] *dixit* 13.

Kai kada praleistas savybinis įvardis, pvz.: *snape* 7 ← *in ore suo* 5; *pas gymynacziu* 9 ← *ad cognatos suos* 8; *po gatvos* 13 ← *capiti suo* 13. Pasitaiko ir praleistų būdvardžių, pvz.: *pałaymynyma* 11–12 ← *fausta omnia* 11; *wandens* 29 ← *aquae dulcis* 34; *miesta* 37 ← *urbem insignem* 42; *laza* 39 ← *pedum pastorale* 45; *apdarus* 41 ← *regia insignia* 47; prieveiksmių ir skaitvardžių, pvz.: *łaymindamas* 25 ← *bene precatus* 29; *tarp motryszkiu* 46 ← *inter duas mulieres* 51. Kartais Stanevičius nevartojo ir tokių žodžių, kurie, atrodytu, svarbūs tekstui. Pavyzdžiui, pasakojime apie Juozapą ir jo brolius Stanevičius neišvertė žodžio *undecim*, kuris žymi brolių skaičių: *Paskuy macziau sapnie saule, mienesy yr źwayzdes garbynanczes muny* 15 ← *Postea vidi in somnis solem. Lunam et undecim stellas adorantes me* 15.

Taip pat yra praleistų kai kurių veiksmažodžio formų. Kai viena iš formų nelabai svarbi, lotyniška konstrukcija (asmenuojamoji veiksmažodžio forma su bendratimi) buvo išversta tik asmenuojamąja forma, pvz.: *wadynas* 4 ← *solet appellari* 2; *padyrbdyna* 30 ← *confici jussit* 35; *sugriža* 34 ← *redire coepit* 39.

Būta atvejų, kai Stanevičius nevartojo ir dalyvių, pvz.: *Diewa* 8 ← *Deo jubenti* 7; *afiera* 8 ← *hostia immolanda* 7; *lawams atydawy* 61 ← *leonibus devorandos tradidit* 66.

Labiausiai skyrėsi originalo ir vertimo analitinio pobūdžio junginiai; veiksmažodžio ir daiktavardžio junginys buvo verčiamas vienu veiksmažodžiu (~ 50x), pvz.: *kłaydziosy* 6 ← *eris vagus* 4; *meława* 7 ← *dicebant mendacium* 6; *suwadžioja* 7 ← *faciebant fraudem* 6; *tetykieja* 8 ← *adhibuit fidem* 7.

Taigi atlikta Stanevičiaus HS vertimo raiškos plano analizė parodė, jog buvo vengiama abstraktesnio kalbėjimo, kur įmanoma, neiškreipiant teksto informacijos, sunkiau lietuviui skaitytojui suprantamos teksto vietos supaprastinamos.

IŠVADOS. Palyginus Stanevičiaus HS vertimą su L'homond'o *Epitome Historiae Sacrae* leidimais nustatyta:

1) Stanevičiaus vertimo šaltinis yra Liudviko Sobolevskio parengtas Vilniuje 1811 metais leistas L'homond'o *Epitome Historiae Sacrae*.

2) Vertimas nuo originalo skiriasi funkcinio, struktūros atžvilgiu. Tai lėmė XIX amžiaus pradžioje vyravusi tendencija ieškoti adekvačios originalui vertimo leksikos, taigi buvo svarbu pateikti skaitytojui ne tikslų L'homond'o *Epitome Historiae Sacrae* vertimą, o suprantamą lietuvišką tekstą.

3) Stanevičius pateikė Didžiosios Lietuvos skaitytojui trumpą lietuvišką prozos teksto pavyzdį – Šventąją istoriją; vertė naudodamasis tiek rašomosios, tiek šnekaomosios lietuvių kalbos ištekliais.

4) Stanevičius orientavosi į skaitytoją: dažnai vengė versti pažodžiui, rado lietuviškų analogijų originalo realijoms įvardyti. Polinkis į konkretumą, šnekamosios kalbos leksiką leistų manyti, kad knyga skirta pirmiausia skaitytojui valstiečiui, tačiau nuorodos į lotyniškus žodžius, lenkų–lietuvių kalbų žodynelis rodytų, jog atsižvelgta ir į inteligentus, kuriems rūpėjo raštų leidimai ir jų kalbos kokybė.

5) Stanevičiaus vertimas laikytinas gana tikslu: vertėjas, atsižvelgdamas į autoriaus ketinimus, vertimą taikė prie savo skaitytojo.

Literatūra ir šaltiniai:

- AMBRASAS-SASNAVA, KAZIMIERAS, 1984: *Vertimo tyrinėjimai*, Vilnius: Mokslas.
- BIELIŃSKI, JÓZEF, 1899–1900: *Uniwersytet Wileński (1579–1831) 3*, Kraków: Druk W.L. Anczyca i Spółki.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1965: *Aleksandrynas 3. XIX amžius*, Čikaga: JAV LB Kultūros fondas.
- ČIOČYTĖ, DALIA, 1999: *Biblija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- [DAUKANTAS, SIMONAS,] 1838: EPITOME. HISTORIAE SACRAE, Petropilie.
- [DAUKANTAS, SIMONAS,] *Historija Justina* (rankraštis saugomas LLTIB RS, sign.: f. 1 – SD 10).
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1975: *Raštai*, parengė Birutė Vanagienė, Vytautas Merkys, Vilnius: Vaga.
- ECO, UMBERTO, 2001: *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*, iš italų kalbos vertė Inga Tuliševskaitė, Vilnius: Baltos lankos.
- [ESTREICHER, KAROL,] 1874: *Bibliografia Polska XIX stolecia K. Estreichera 2(G–L)*, Kraków, czzionkami drukarni C. K. uniwersytetu Jagiellońskiego, pod zarządem Ignacego Stelcla.
- D. HAYMONIS HALBERSTATTENSIS, 1600: HISTORIAE / SACRAE EPITOME, / Siue De Chriftianarum rerum memoria / libri decem. / [...] COLONIAE Apud Antonium Hierat, Anno M. DC.
- HOF, ULRICH IM, 1996: *Švietimo epochos Europa*, vertė Nijolė Daujotytė, Vilnius: Baltos lankos.
- JAKŠTAS, ADOMAS, 1933: *Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus*, Kaunas: Akcinė „Žaibo“ bendrovės spaustuvė.
- JUCEVIČIUS, LIUDVIKAS, 1975: *Mokyti žemaičiai*, Vilnius: Vaga.
- KONČIUS, IGNAS, 1996: *Žemaičio šnekos*, Vilnius: Vaga.
- LEBEDYS, JURGIS, 1957: *Simonas Stanevičius*, Vilnius: Vaga.
- [L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1802: ELEMENS DE LA GRAMMAIRE LATINE, A L'USAGE DES COLLÉGES, PAR LE C. EN L'HOMOND, PROFESSEUR-ÉMÉRITE EN

LA CI-DEVANT UNIVERSITÉ DE PARIS. DOUZIÈME ÉDITION. [...] A PARIS, Chez COLAS, Libraire, Place Sorbonne, Numéro 412. ANNÉE X DE LA RÉPUBLIQUE FRANÇOISE.

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1809: *Epitomae Historiae Sacrae ad usum tyronum linguae latinae* Auctore C. F. L'Homond in Universitate Parisiensi professore emerito wydania Ludwika Sobolewskiego, Vilnae.

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1810: *EPITOME HISTORIAE SACRAE, AD USUM TYRONUM LINGUAE LATINÆ*; Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore emerito. NOVA EDITIO; Cui accessit dictionarium latino – gallicum. PARI-SIIS, EDITIO STEREOTYPA HERHAN. EX TYPOGRAPHIA FRATRUM MAME, Via (Pot-de-Fer.)

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1811: *EPITOME HISTORIAE SACRAE, AD USUM TYRONUM LINGUAE LATINAE*. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore emerito. NOVA EDITIO; Cui accessit dictionarium latino polonicum. VILNAE ET VARSOVIAE TYPIS ET IMPENSIS IOSEPHI ZAWADZKI TYPOGRAPHI.

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1814: *HISTOIRE ABRÉGÉE DE LA RELIGION [...] PAR LHOMOND*, Auteur de la DOCTRINE CHRÉTIENNE [...] A LILLE Chez L. LEFORT, Imprimerie-Libraire, rue Esquermoise.

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1821: *EPITOME HISTORIAE SACRAE, AD USUM TYRONUM LINGUAE LATINAE*. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore emerito. Nova EDITIO Cui accessit dictionarium latino polonicum. VILNAE ET VARSOVIAE TYPIS ET IMPENSIS IOSEPHI ZAWADZKI TYPOGRAPHI.

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1827: *ÉLÉMENTS DE LA GRAMMAIRE FRANÇOISE, PAR LHOMOND*, Professeur-émérite en L'université de Paris. à VILNA, CZEZ Joseph Zawadzki.

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1826: *NAUKA CHRZESCJAŃSKA PODZIELONA NA CZYTANIA DUCHOWNE*, [...] przez X. L'Homond [...] w WARSZAWIE, NAKŁADEM I DRUKIEM ZAWADZKIEGO I WĘCKIEGO, UPRZYWILEJOWANYCH DRUKARZY I XIĘGARZY DWORU KRÓLESTWA POLSKIEGO.

[L'HOMOND, CHARLES FRANÇOIS,] 1830: *RYS KRÓTKI HISTORYI ŚWIĘTEJ LHOMONDA [...] PRZEZ JÓZEFA ŻUCHOWSKIEGO* Magistra nauk wyzwolonych, Profesora historyi w szkole Zamojskiej, W WARSZAWIE W DRUKARNI KOM. RZĄD. WYZ. REL. IO. PUBL.

Lietuvos TSR bibliografija. Serija A, 1. 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969.

LUKAUSKAS, KIPRIJONAS, 1996: *Pamokslai*, parengė Juozas Karaciejus, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

OKO, JAN, 1933: *Seminarium filologiczne Godfryda Ernesta Grodka*, Wilno: Nakładem towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie z zasiłku ministerstwa wyznań relig. i ośw. Publicznego skład główny w księgarni Św. Wojciecha w Wilnie.

PALIONIS, JONAS, 1995: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

- [STANEVIČIUS, SIMONAS,] 1823: HISTORYIA SZWENTA YSZ ŁOTINYSZKA LIŻUWIA PARDIETA ANT ŽEMAYTYSZKA. PAR SYMONA STANEWICZE ŽEMAYTY. [...] WYLNIUJE. Drukarnioy ant uliczias Sta Jona po N. 431. Metuose Chrystaus.
- STANEVIČIUS, SIMONAS, 1967: *Raštai*, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1990: „Simono Daukanto žodynai“, LAIS 1. *Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos*, Vilnius: Sietynas, 20–31.
- SVERDIOLAS, ARŪNAS, 1996: *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos.
- ŠENAVIČIENĖ, IEVA, 1998: *Žemaičių lituanistai Vilniaus vyriausioje seminarijoje*, Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras.
- [WEITENAUER, IGNATIO,] 1835: LEXICON BIBLICUM [...] AVENIONE, APUD FR. SEGUIN, TYPOGRAPHUM ET BIBLIOPOLAM.
- БАРХУДАРОВ, ЛЕОНИД, 1975: *Язык и перевод*, Москва.
- КОМИССАРОВ, ВИЛЕН, 1980: *Лингвистика перевода*, Москва: Международные отношения.
- КОМИССАРОВ, ВИЛЕН, 1990: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*, Москва: Высшая школа.
- ЛЕВЫЙ, ИРЖИ, 1974: *Искусство перевода*, Москва: Прогресс.
- ФРОЛОВ, Е., 1961: *Вильнюсская школа классической филологии начала XIX века в лице ее важнейших представителей старшего и младшего поколений*, Вильнюс (disertacija saugoma VUB RS, sign.: f. 76 – 287).
- ШВЕЙЦЕР, АЛЕКСАНДР, 1988: *Перевод и лингвистика*, Москва: Воениздат.

Roma Bončkutė

PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF THE BOOK
HISTORYIA SZWENTA (1823) BY SIMONAS STANEVIČIUS

Summary

The article analyses the translation from Latin of the summary of the Old Testament, which was published in 1823, in Vilnius. The translation of Simonas Stanevičius (1799-1848) was one of the first attempts to present the history of the Bible to the readers of Lithuania Major. Ideas of fostering the modern written language were influencing the translator, who was attempting to make the written language more modern.

The article tells the history of the source-book, L'homond's *Epitome Historiae Sacrae*, and the reasons for choosing this for translation.

A textual analysis is presented and the source of the translation has been ascertained. The source-book was published by Liudvikas Sobolevskis in 1811, in Vilnius.

Further, the linguistic translation analysis method is applied and a detailed analysis of Stanevičius' translation is presented. The conclusions are the following: the translation is

different from the source in the functional and structural respect. The investigation has shown that Stanevičius often tried to avoid word-for-word translation, was searching for Lithuanian analogs to express the ideas in the source and oriented himself towards Lithuanian readers. The translator's penchant for concreteness and the vocabulary of oral language would show that the book was dedicated to the peasant reader. Nevertheless, the Latin references and Polish-Lithuanian vocabulary creates the impression that the book was dedicated as well to the intellectuals, who really cared about the publication of books and the quality of their language. The translation made by Stanevičius should be considered sufficiently accurate.

ROMA BONČKUTĖ
Baltijos prospektas 107-33
LT-5812 Klaipėda, Lietuva
el. p.: senatas@rekt.ku.lt

Gauta 2000 m. kovo 6 d.
Priimta 2001 m. gegužės 13 d.